

... do sasudnica mimo ušću ščetiči i učišće. U desnu usiljivo
... učišće, ali se odbor nešto za se zvati i takođe znači da
... jedostava, sasudnica očita ih i se uči, i takođe sasudnica
... sasudnica mnogođeg i u "malođenje". Vremena moguće učišće
... možest međutim i ovitečkim spušten i obud učišće, ačko se za oči
... niko možeš i možet moko učišće, ačko pojmuš moko baš. Da
Strminama i provalijama Biokova

S. Vrdoljak (Split)

Kada smo u predvečerje Duhovskih blagdana stigli u selo Bast, s istočne strane Makarske i sa seljacima razgovarali o našoj sutrašnjoj turi po tim strmim brdima, sa kojih se je survao mnogi njihov mili i dragi, i kada smo kod toga promatrali skoro okomite litice, koje su se nad nama i preko hiljadu metara ispele, te s njih naše poglede svrnuli na ona dva također vrlo strma točila s istočne i zapadne strane Basta, po kojima je odatile jedino moguć uspon na Velika Vrata (1505 m), Šćirovac (1618), Sv. Iliju (1640 m), pa Kuranič (1551 m) i Šibenik (1463 m), kojim pravcem se imala kretati naša sutrašnja tura — počeo se u me uvlačiti neki neugodan osjećaj jeze: naše je penjanje vodilo oputinom, koja je često graničila dubokim i sablasnim provalijama.

Ne možeš ni pomisliti, da tom strmom oputinom, koja vodi ispočetka kroz razdrobljeni kamen i pjesak, a onda kroz živi kamen, može proći inače jaka i izdržljiva mazga, naučena na planinski teren, koja će seljacima u Bastu i bližim selima snijeti iz planine za taj siromašni kraj važnu hranu, krumpir, koji u nestašici zemlje u nizini sade i visoko u planini, gdjegod se po doćićima našlo malo plodne zemlje. A treba i ogrijev i sijeno iz planine snijeti, jer toga u nizini nema ili ima malo.

Pa kad se može mazga, mora čovjek, jer je premalo ono, što tu nizine daju čovjeku. I tako će koncem ljeta teško uprćene, zadihanе i znojem premoćene žene silaziti tim stazama, da proizvode planine skrbno pohrane pod teze i u konobe. Brižne i te kako znadu, da će im dobro doći svaki suvarak, svaki gomoljčić i svaka vlat trave, kad ono zimi zahuji ledena bura, a strme staze zaspje snijeg. U to vrijeme ne možeš ni pomišljati, da se uspneš hraniteljici planini. Nju su tada već davno napustili i njeni posljednji stanovnici, čobani sa stadima; u njoj je jedini ostao da caruje gladan vuk, koji će zavijajući uzalud tražiti plijen po opustjelim stajama i torovima.

U Bastu su nam mnogo pričale žene o mučnom životu, kojeg provode snašajući teška bremena svojim kućama u nizinu. I dok tako pričaju, od vremena do vremena prodre iz njihove unutrašnjosti za-

tomljen uzdah. U pogledu, koji češće užvinu onim strminama, kojima su toliko puta prošle i kojima će još bogzna koliko puta, dok ne iznemognu, proći, kao da se zrcali neko strahopočitanje, poniznost i molba strogom božanstvu, oličenom u tim pogibeljnim strminama, kao da se mole, neka im bude i nadalje milostivo u njihovom teškom silaženju.

Kad smo drugog dana prolazili onom uskom i izlizanom oputinom, koja graniči jezovitim provalijama, upravo na mjestu, gdje je pred nekoliko godina našao smrt pokojni drug Mandl, sjetio sam se tih pričanja. Shvatio sam jučerašnje uzdahe i krotke i pobožne poglede žena, koje tuda prolaze i koje će morati još toliko puta u svom životu proći. Na tim izlizanim stazama dosta je da im nogu popuze i da izgube ravnotežje, pa da se s bremenom survaju niz litice, s kojih se pada samo u naručaj smrti.

U tim su selima svi rođeni planinari. Sigurni su njihovi koraci, pa će im i stopa, iz mladosti naučena, naći siguran oslon u kamenu.

Ali je život u tim krajevima i suviše težak, pa se i tim rođenim gorš tacima, koji se mogu takmiti u penjanju i s kozom, omakne nogu, a tijelo izlomljeno svršava u jezivim dubinama. Svake se godine to dešava, i svi dobro znaju, da će se godišnje naći po koje polomljeno i iznakaženo tijelo pod tim liticama. Pa ipak ih sve to ne smeta da prilaze pogibeljnim mjestima planine. I čisto rezignirano, bez uzbuđenja pričaju ti o tim nesrećama, kao o nečem, što se mora svake godine da dogodi.

Siromaštvo ih tjera tim pogibeljnim strminama, na kojima mjestimice naraste po koji naramak trave. I ljudi se radi tog busena trave spuštaju pogibeljnim liticama, da je srpom pokose i iznesu. I kao što čitamo, kako je mnogi planinar nastradao penjući se, ne mjereći opasnosti, da dohvati rijedak runolist, tako se i ovdje mnogi siromašak, ne mjereći opasanosti, u vječnoj skrbi kako će blago kroz zimu prehraniti, spušta da dohvati i posljednji pregršt trave.

Penjući se strmim, a mjestimice i pogibeljnim stazama u blizini provalija htjeli smo da se dohvativimo Velikih Vrata, pa da odatle krenemo k Sv. Ilijici. Premda su nam se u vedrom ranom jutru sa usponom stali otkrivati sve krasniji i veličanstveniji vidici, nisam nikako mogao, da se, kao moja dva druga, prepustim užitku i divljenju: unutrašnjost mi je i previše bila obuzeta onim, što sam jučer slušao. A prelazeći pogibeljnim i nesigurnim mjestima oputine, kojima bih u drugoj prilici mirno i bez pomisli na opasnost prošao, grčevito sam se rukama hvatao stijenja izbjegavajući pri tome da se natrag okrenem i poda se pogledam. Pa ni onda kad smo prispjeli na Vela Vrata, gdje se Biokovo u uskom sedlu strmo i visoko ispelo nad svoju okolinu, a odakle pucaju široki vidici s jedne strane

na more, a s druge strane preko sinjskog i imotskog polja daleko na bosanske planine još u snijegu, moja unutrašnjost i nakon podujeg odmora i okrijepe nikako nije mogla da se smiri i pridruži ushićenju drugova.

I nikako da se otresem neveselih misli i sjećanja na pričanja seljaka iz Basta i na njihove krvne žrtve u planini. Dapače nela-godnost pred nekim umišljenim pogibeljima, koje sam u svojoj mašti na svakom i malo težem prelazu viđao, potencirala se u meni, kada smo pred Sv. Ilijom prolazili ni pun metar širokim bīlom, s kojega se prema moru rušila na stotine i stotine duboka i okomita prova-lija. Premda ovdje miran i staložen čovjek može lako da prođe, moje su se ruke tu grčevito hvatale živca kamena, sve dok se nisam preko uskog bīla prebacio na sigurniji teren.

Kad smo se napokon zavalili u sjeni gromom razvaljene crkvice na Sv. Iliju, vidio sam, da mi je toliko željkovan dan, Duhovski po-nedjeljak, čisto pokvaren. Ni sjajan sunčani dan uz lagan povjetarac s mora, ni vidici s tog mjesta, kakove mašta teško može da dočara, ne mogoše da povrate smirenost mojoj duši. Dapače kao da mi je suđeno bilo da u tom božjem krasnom danu popijem do dna pehar gorčine. Spuštajući se kroz strmo istočno točilo natrag u Bast pa da sutra krenemo preko Makarske opet na Biokovo, naš pratilac Mate pokazivaše mi mjesta, sa kojih su njegovi sumještani stradali i pali u provalije.

Premda je u tim časovima u sjaju sunca pri skorom zalazu sve naokolo, i bregovi i more s otocima i šumica sa zelenim sagovima naokolo i ispod Basta, bliještilo u ljepoti, ja svega toga nisam za-pažao, jer mi se duše uhvatila pomisao da prolazim ukletim mjestom, posijanim samim grobovima.

I kad sam sutradan, vraćajući se autobusom iz Makarske, pro-lazio cestom ispod Basta, čitav je taj kraj ostavljao na mene utisak nečeg sumornog i teškog. A pogled nikako da mi se zaustavi na strminama i vrhovima, kojima sam jučer prolazio.

Danas, nakon dva mjeseca, samo se čudim, kako me se je moglo tako duboko dojmiti sve ono, što sam čuo u Bastima, i kako one neugodne dojmove ne mogoše zbrisati ni planinske visine ni velebni sunčani dan.

Svemu se tome čudim i jedva čekam, da se istim putevima vi-nem ponovno Sv. Ilij i da proživim jedan vedar i nezaboravan dan.

**Planinari,
posjećujte naše planinarske domove!**

U potrazi za klekovskom spiljom

Vladimir Horvat (Zagreb)

Kolikogod puta sam se uspinjao na naš ponosni gorsko-kotarski Klek, svaki puta mi je na jednoj od jugoistočnih klisura za oko zapela neka crna točka, za koju sam držao da bi mogao biti ulaz u kakvu spilju. Jednoga dana odlučih da to pitanje riješim. Sobom ponesoh sve što bi mi moglo biti od koristi i pođoh . . .

Bilo je to 22. travnja g. 1928. U društvu još trojice pošao sam uobičajenim putem prema glavnom vrhu. Za vrijeme odmora, koji smo imali na polovici puta (izašavši iz šikarja na visoravan), uzeo

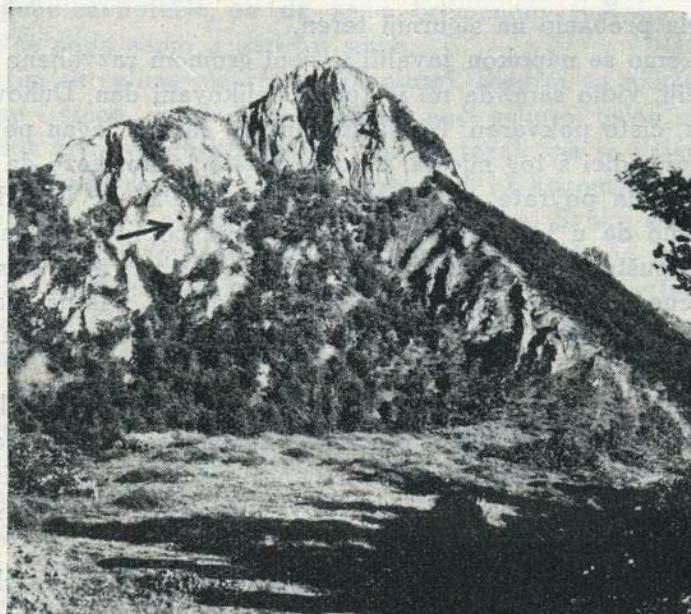

Foto: Vladimir Horvat

Klek — strijelica pokazuje mjesto, gdje se nalazi spilja. Na protivnoj strani grebena je sklonište, desno u pozadini vršak Klečice.

sam dalekozor i stao promatrati točku, koja mi je postajala sve zagonetnija i privlačivija. Razgledao sam položaj stijena, strmina i grebena stvorivši si mogućnost najlakšeg pristupa. Vidio sam da zbog okomitih i glatkih stijena, koje se spuštaju duboko ispod te točke ne bih imao uspjeha, kada bih uspon poduzeo od poznate strme livade na desno, već da će da će se morati uspeti s protivne strane brda, najprije na jedan greben, a s njega spuštati se strminom.

Moje je društvo bilo pospano, pa je otsjelo u sljemeničkom skloništu. Ja sam zbog znatiželje bio silno nestrpljiv, pa sam ih

jednostavno ostavio. U naprtnjači sam ponio uže, svjetiljku i fotografski aparat. Oboružan cepinom pošao sam kojih sto koračaja od skloništa, stazom, kojom smo došli, nazad, a onda sam se počeo uzdizati uz stijenu malom sipinom po dosta eksponiranom terenu prema hrptu. Tu sam ustanovio da sam na putu, koji sam odozdo razgledao dalekozorom. Išao sam dakle kao po karti.

Sa grebena spustio sam se nekoliko metara niz stijenu, a onda pošao šumskim terenom nizbrdo. Ovaj predio činio mi se odozdo kao šumsko sjecište. Odozdo sam naime primjetio povaljena i raskomadana stabla, za koja sam tek sada ustanovio da ih nije povalila

Foto: Vladimir Horvat

Ulez u spilju

čovječja ruka, nego da ih je uništilo silno nevrijeme, kojemu nisu mogle odoljeti ni najstarije generacije.

Jedna li sudbina tih gorostasa, koji su se sklonuli u zatiše vrletnih stijena, s nakanom, da će se pomalo domoci i samog tjemena »Kraljevića Marka«, ali su klonuli pod snagama neumoljivih viših sila. Osokaćeni i oboreni silnim vjetrom, snježnim mečavama i plamenim munjama raspadaju se ovdje i trunu.

Držeći se više desnog smjera, naišao sam na jedno prirodno okno. Malo niže sjedio sam na pećini, sa koje, zbog previsa, nisam mogao vidjeti dubine. Misleći da sam na krivom putu i da mi je

traženje uzaludno, pokušah još da se zaobilaznim spuštanjem dovučem pod tu pećinu, kad na moju veliku radost ugledah baš pod tim previsom veliki ulaz u podzemlje.

Uskim strmim terenom treba da se popnem do te šupljine velikim oprezom, jer poda mnom leži dubina. U zraku spazih dva jastreba. U pomisli da bi u spilji mogla biti kakova zvijerka, držao sam cepin u pripremi, ostavljajući nešto prostora i za eventualni izlaz nepoželjnom »kućedomaćini«.

Veličina ulaza iznenadila me je. Ona mala točka, koja na fotografiji doista i nije veća od točke na slovu »i«, sada se najednom

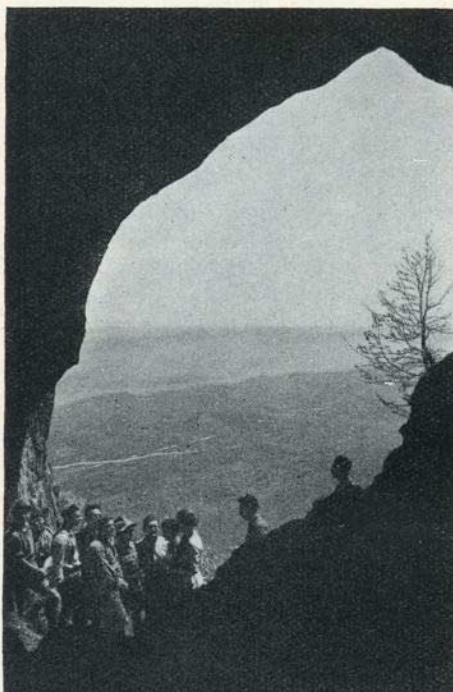

Foto: Vladimir Horvat
Pogled iz spilje prema Ogulinu

toliko povećala da sam mislio to nije ona ista, koju sam vidiо sa visoravni. Njezina širina mjeri 5, a visina 6 metara!

Evo me u »pretsoblju«, iz kog sam odmah razabrao da se spilja nakon nekoliko metara spušta u dubinu. Dok su mi se oči prilagodivale na tamu, ustanovio sam po kapanju vode, da dno spilje ne leži duboko. Nešto kasnije video sam ga. Pokušah se spustiti pomoću užeta, ali kako je poda mnom kosi teren bio blatan i klizav, a golem kamen, o koji sam pričvrstio uže nesiguran, odgodio sam daljnje prodiranje u spilju za slijedeći izlet, kada ću imati društvo sa sobom.

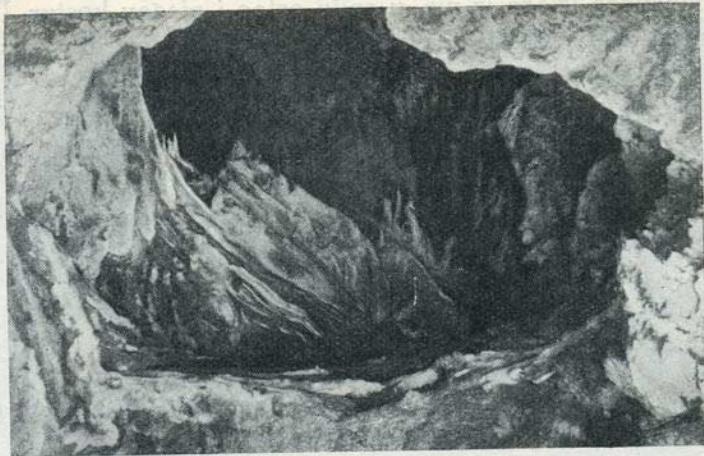

Foto: Vladimir Horvat

Skupina siga gledana s ulaza prama unutrašnjosti

U »pretsoblju« nisam našao ni na kakove tragove životinja ili čovjeka. Nigdje otpadaka, potpisa ni tragova cipela. Povrh tamne dubine visi jedna velika skupina siga. Njihove boje prelijevaju se u raznim nijansama. Na sreću su nedokučive, jer je ispod njih dubina od kojih 20 metara.

Iz spilje pruža se vrlo lijep pogled na zeleni sag, kojim vijuga cesta što vodi iz Ogulina za Jasenak. Vide se: ogulinska nizina, bosanske planine, lička Plješivica itd.

No povratku začuh s Kleka dozivanje mojih pospanaca. Pošao sam prema njima najkraćim »plezalnim« smjerom. Ispričao sam im svoj uspjeh, za koji mi ne htjedoše vjerovati, dok im u Zagrebu ne pokazah slike.

Mjesec dana kasnije poveo sam sa sobom veće društvo planinara. Tada sam se pomoću užeta spustio u unutrašnjost ove po oblicju zanimljive spilje, koja svojim prostorom u cijelosti naliči na okarinu. Iz »pretsoblja« spuštamo se kojih 9 metara kosim položajem, a zatim po golemoj i dosta glatkoj stijeni 7 m gotovo okomito. Sa ulaza dopire u spilju toliko svjetla da se nakon nekog vremena može u njoj posve dobro vidjeti. Sa strane se vide u stijenama neke manje rupe sa sigastim stupićima. Bacivši između njih kamen primitivnih da se je otkotrljao nekom šupljinom, prema čemu izgleda da spilja vodi i dalje u dubinu. Sa stropa padaju debele kaplje, ali stalno se voda u spilji ne zadržava.

Duljina te goleme okarine iznaša oko 30, širina 8, a visina oko 20 metara. U njoj nisam našao ništa osim jedne kosti od šunke. Isključeno je da ju je ovamo donio četveronožac, jer bi u tom slučaju

zbog nemogućeg izlaza iz nje, u spilji ostao i njegov kostur. Donijela ju je jedino ptica, kojoj se smilovao neki »gostoljubivi« posjetnik Kleka.

Put do spilje označili smo plavo-žutom markacijom, koja se sada već teško raspoznaće. Od sljemeničkog skloništa do nje ili obratno treba oko pola sata hoda. Jednom sam pokušao od nje spustiti se u dolinu. Put nije opasan, ali je neugodan zbog kamenja, po kome treba spretno hodati.

Čvrsnica i Bjelašnica o Božiću*

Miroslav Čubelić (Zagreb)

(Svršetak)

Od Josipovog raskršća (oko 1800 m) zašli smo u lijepu dolinu, koju sa juga zatvara greben Čvrsnica (2228 m) — Draga Kosa (2217 m), a na zapadu Velika Kosa (2010 m). Prekrasna dolina! Od Josipovog raskršća prema zapadu lagano se spušta i mi smo za čas bili na njenom kraju. Sada je trebalo popeti se na sedlo ispod same Velike Kose. Sunce je upeklo u strmu stranu, pa smo odahnuli, kada smo izbili na sedlo. Bilo je nesnosno vruće, pa koje čudo, da smo po stijenama, koje su virile tu i tamo iz snijega, hvatali jezikom kapljice rastopljenog snijega, da barem donekle utažimo našu žedu. Kao nagrada za napor, koji smo morali uložiti da svladamo ovaj strm uspon na ovo sedlo, pokazala nam se sasvim nova slika prema zapadu. Duboko dolje je Dugo Polje, a iznad njega uzdiže se prema zapadu Vran-planina sa svoja tri vrha: Vel. i Mali Vran (2074 m i 2017 m), te Bijelom Glavicom (1998 m) među njima. Pod bijelim sniježnim plaštem, na kojem se ne primjećuje nikakova neravnost ili izbočina — nigdje nema niti drveta, niti kamena — izgleda Vran-planina kao ogroman jastuk pun perja, pa je, što se skijanja tiče, sigurno jedna od najidealnijih naših planina. U visini oko 1400 metara, vodoravno odrezano kao nožem, prestaje sniježni plašt, jer je ove godine zima posvuda blaga i sa malo snijega. Inače zimi, kada imade dovoljno snijega sve do u Dugo Polje, moraju spustovi sa Vran-planine, sa oko 800 m visinske razlike, biti zaista naročiti užitak.

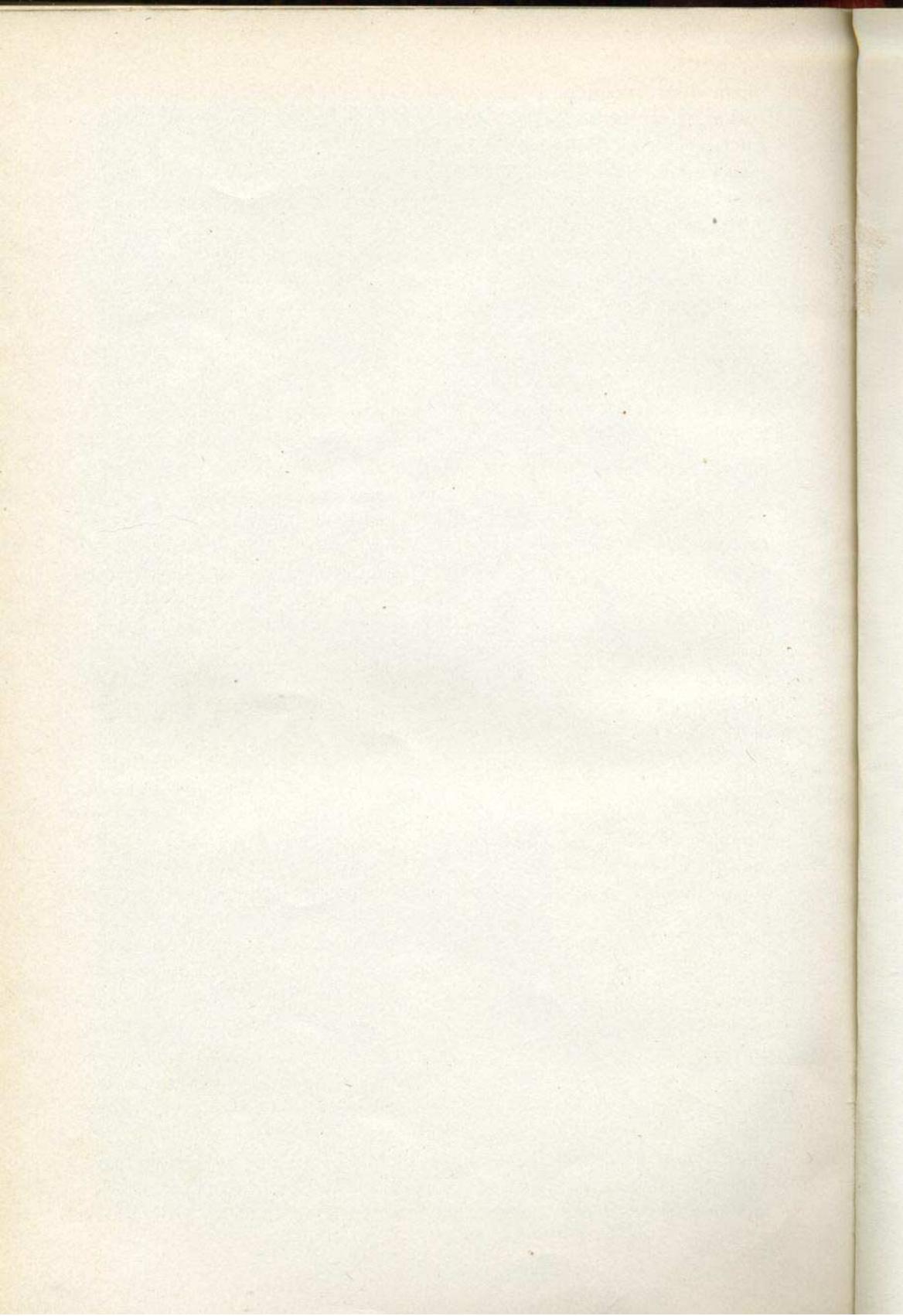
Od ovoga sedla pa dalje prema Dugom Polju teren se stalno spušta i mi smo zapravo bili na koncu našeg boravka na Čvrsnici. Trebalо se rastati od ovog lijepog gorskog predjela, na kojem smo proboravili lijepa tri dana. Pogledasmo stoga još jedamput sa sedla

* Vidi 5. i 6. broj ovogodišnjeg »Hrvatskog planinara«. — Uredništvo.

FOTO: V. NOVAK

PRENU PLANINA: RISOVAC

cijelu sliku Čvrsnice, da bi nam što bolje ostala u uspomeni, pa i ako teška srca, prikopčasmo daske i krenusmo. Put prema Masnoj Luci u Dugom Polju vodi nas sjev.-zap. padinama čvrsničkog masiva i imade oko 800 metara visinske razlike, pa smo se već unaprijed veselili krasnoj vožnji. I nismo se prevarili. Snijeg je bio odličan, a što smo niže silazili bilo je sve više pršića. Kako se ni po čemu nije mogao raspoznati ljetni put, to smo svaki od nas trojice vozili kuda je tko htio, a svako malo vremena bi se opet sastali, da zajednički dogovorimo približno smjer za slijedeći komad puta. Čvrsnica nam se odmah po odlasku sa sedla pod Vel. Kosom izgubila iz vida, ali smo zato sve to bolje vidjeli prema zapadu u smjeru Dugog Polja i Vran-planine. Doskora nam se pokazao lijevo vrh Kuka (1776 m), koji sa svojom, oko 500 metara visokom, stijenom okomito pada u Dugo Polje. Spustili smo se već na oko 1440 metara, a pred nama je još samo jedan spust i mi ćemo biti na kopnu — u polju. Veselim se ovakovom krasnom završetku, ali... na našu žalost cijeli taj zadnji komad, oko 200 metara visinske razlike, bio je prekriven većim dijelom korom leda. Pokušavali smo na sve načine, nadajući se da je taj led samo djelomično pokrio kraj, ali što dublje, to ga je bilo sve više, a i kamenje se sve to češće pojavljivalo. Nije nam stoga ništa drugo ostalo, već da skinemo daske. To je bilo brzo gotovo, ali silazak pješice po tom ledu je bio jako neugodan. Bilo je upravo opasno hodati po tom glatkom ledu. Međutim i to je dobro prošlo i kada smo već bili gotovo sasvim dolje, posklizne Frico i podere — hlače.

Oko 14 i po sati došli smo na Dugo Polje. Lijevo, prema zapadu, u Ivan-dolcu ljeskalo se na suncu veliko Blidinjsko jezero, koje pod Jelenkom ponire. Vidljivih pritoka to jezero nema, a ipak cijelu godinu imade vode. Dan se primicao kraju, pa kako taj dan još nismo zapravo jeli, žurilo nam se, da stignemo što prije u Masnu Luku. Unaprijed već smo se dogovarali, čime ćemo si utažiti naš glad. Snijega u Dugom Polju nigdje nije bilo, pa krasno vrijeme i toplo sunce činili su dojam, kao da je već proljeće, a nikako ne, da je sutra tek Badnjak. Jedva dočekasmo Masnu Luku, ali na naše veliko iznenađenje, nijedna kuća nije bila nastanjena. Sve su kuće bile dobro zatvorene, a stanovnici su preko zime otišli u svoja sela. Nismo imali riječi, pa kako nismo imali ništa ni u našim naprtnjačama, morali smo dalje nadajući se ipak još negdje u jednoj kući u Dugom Polju naći nešto za pregristi. Jozo nas je vodio prijeko, kraćim putem, ali uprkos toga Dugo Polje se zaista oduljilo. Sunce je već palo na obzor, kada ugledasmo pred nama malu kućicu iz čijeg se krova dizalo malo dima. To je bio znak, da nekoga ima u kući. Naš dolazak primjetili su ukućani, pa nas promatrahu

znatiželjno. Stari seljak, starješina, njegov sin sa ženom i dvoje djece — svi oskudno obučeni, dali su još jadniji izgled, nego li njihova trošna kućica. Djeca gotovo ni nisu bila obučena! Vidjevši sve to, nisam znao, da li da ih upitamo, da li imadu što za jesti. Ipak nam najsusretljivije ponudiše crnog kruha, koji smo sa ono malo slanine, koja je još ostala u naprtnjači, sva trojica pohlepno jeli i tako mogli opet dovoljno snage, da nastavimo naš put. Oprostivši se sa ukućanima, uputismo se dalje preko Risovca na Sovička Vrata. Sedlom Sovička Vrata (1269 m) vodi put iz doline Doljanke u Dugo Polje. Već se bilo posve zamračilo, a mjesec još nije bio izašao, pa nismo pravo vidjeli, kuda gazimo. I ako mi baš nije bilo drago, da se sada još moramo uzdizati, jer sam već dosta imao toga dana, ipak brzo svladasmo uspon do na Sovička Vrata. Tu smo sjeli, malo da odahnemo, jer dalje vodi put doduše nizbrdo, ali je zaleden i vrlo strm, što nikako nije bilo prijatno preći noću. I taj najgori dio puta svladasmo i doskora smo bili u dolini Doljanke, uz koju vodi dobar put do sela Doljana. I mjesec je bio izašao, pa smo opet lijepo vidjeli. Putem smo sretali nekoliko seljaka-momaka. Idu po dva, tri i pjevaju! Ne treba ih pitati, kuda će. Idu u selo na sjelo.

Umorni stigosmo oko 19 i po sati u Jozinu kuću. Najrađe bismo bili odmah legli na počinak, ali Frico i ja smo morali još do Jablanice, da uhvatimo vlak za Pazarić, od kuda ćemo se sutra uspeti na Bjelašnicu. Tek smo sjeli u toploj sobici našega Jozeta, već su bili svi Doljani — nama sada već poznati — na okupu. Kao stari znanci pozdravismo se. Svi se raspitkivahu, kako nam je bilo na Čvrsnici. Tako u razgovoru spremismo se za daljni put, pa oprostivši se sa svakim posebice, a napose na našim Jozom i njegovim, krenusmo oko 21 sat put Jablanice.

Noć je bila prekrasna, kao što je bilo i sve dane na Čvrsnici najljepše vrijeme. Vedro, a mjesec je jakim svijetлом obasjavao cij kraj. Nas dvojica išli smo uporedo, malo govoreći. Noćnu tišinu narušavao je samo divlji šum Doljanke i ritam naših koraka. Često smo obraćali glavu i pogledali visoko gore, iznad naših glava, da još jedamput vidimo zasnježene vrhove i grebene, koji su nam se sada na mjesecini iz ove dubine činili još ljepšim i zamamnijim, na kojima smo proveli tri nezaboravna dana. Eto nas i na domaku Jablanice. Osjeća se najedamput neka toplina u zraku, a sa juga nadolaze oblaci. I ako nam je bilo najvažnije, da smo na Čvrsnici imali lijepo vrijeme, ipak smo potajice željeli, da nas to lijepo vrijeme prati još i na Bjelašnicu. Ali svi znaci su pokazivali, da će se vrijeme okrenuti. Na grebenu, koji razdvaja Jablanicu od doline rijeke Doljanke, pogledasmo još jedamput u smjeru Čvrsnice, na

njezine daleke i visoke vrhove i gребene, i osjetismo ponovno svu veličanstvenost i ljepotu te najljepše planine Herceg-Bosne. Do viđenja — Čvrsnico!

U Jablanici je sve spavalo. Uzalud smo tražili, gdje bismo mogli dočekati vlak, koji dolazi tek u 2 sata ujutro. Stoga odosmo u čekaonicu na kolodvoru. Peć je doduše postavljena, ali se ne loži, pa je hladno. Neznam zašto je onda uopće peć tu? Umorni od puta, pa tome još i pospani, još teže smo snosili tu studen. Sputisemo se na klupu, a Frico izvadi iz svog »velikog« telećaka poveću bocu ukuhanih kajsija, koju smo za čas ispraznili. Tu bocu je bio ostavio u Doljanima, pa nam je sada i te kako dobro došla. Kada se još dobro napismo — vode, naslonismo se na naprtnjače i zaspasmo.

Foto: J. Plaček

Vran planina: Mali Vran (2017 m), Bijela Glavica (1998 m) i Veliki Vran 2074 m)

Probudih se i pogledah oko sebe. Odmah sam shvatio gdje se nalazimo. I da se slučajno, onako sanen, i ne bih sjetio odmah gdje se nalazimo, mogao bih, gledajući Fricu, kako je zagrljio svoj telećak i tvrdo spava, pogoditi sa velikom sigurnošću da smo na željeznici. To je njegov specijalitet — spavanje u želj. kolima, u svaku dobu dana i noći, bez obzira na razred kola, brzi ili osobni vlak, širokotračna ili uskoktračna željeznica, ova ili ona pruga, a što je najvažnije, svejedno da li je pospan ili ne! A ako vlak »slučajno« kasni, tim bolje, jer što više kasni, tim se više naspava! Do sada sam držao, da je drndanje kola razlog ovom Fricinom — za nas planinare vrlo dobrom — svojstvu, ali sam ovom prilikom ustanovio, da je Frico to svoje umjeće prenio i na sve ostale želj. objekte. Pogledam na sat. Za nekoliko časaka mora vlak biti ovdje. Stoga energično počeh buditi Fricu i dok on još nije posve otvorio oba

oka, vlak je ušao u stanicu. Iako su bosanski vlakovi mali, ipak su zgodni, a što je najvažnije — tačni su. Mi premjestismo naše stvari i nas sa drvene klupe u čekaonici na drvenu klupu III. razreda i nastavismo bezbrižno naše spavanje. U 5 sati ujutro bili smo u Pazariću. Mrak je, magla i sitna kišica sipi. Vlažna studen ulazi nam u kosti. Malo dalje od stanice vidimo svjetlo u jednoj kući, pa podosmo tamo. Kavana je! Odlično! Za zagrijavanje popismo »meku«, Frico onda još i »ljutu«, pa svaki po dvije bijele (sa mnogo kruha), pa još crnu. Imade u kavani i gostiju, većinom željezničara, a gazdarica peče crne kave jednu za drugom. U toj kavani smo dočekali, dok se razdani, pa poslije 7 sati krenusmo put Bjelašnice.

Kiša pada sad jače, sad slabije, a oblaci se spustili nisko, pa nema nikakovog razgleda. Po mnogim tablicama, planinarskim oznakama vidi se da smo u blizini središta mnogih agilnih planinarskih društava, pa uhvativši se oznaka za naš smjer, ostavljamo cestu i uspinjemo se šumskim putem. Prolazimo nekoja sela i doskora smo u velikoj crnogoričnoj šumi na podnožju Bjelašnice. Put vodi u oštrim ključevima strmo gore i sav je zaleden. Kako iz šume izvlače i drva, to je sve glatko tako, da mjestimice jedva prolazimo. Doskora smo se već toliko popeli, da se i kiša pretvorila u mokri snijeg, koji nemilice pada. Put dalje ni izdaleka nije tako strm kao na početku, pa uživamo idući kroz visoku jelovu šumu, pokrivenu novim snijegom. Prava božićna slika, kako i treba biti na današnji dan — na Badnjak.

Nakon tri sata pješačenja iz Pazarića nailazimo već na debeo sloj snijega, pa radi toga vežemo daske. Naš put na Bjelašnicu vodi sa zapadne strane, a sa vrha Bjelašnice spustit ćemo se sjevernom stranom prema Sarajevu, da na taj način pređemo i vidimo što više. Taj put vodi preko Mrtvanja i Sitnika, gdje je planinarska sekcija sportskog kluba »Slavia« iz Sarajeva sagradila dvije planinarske kuće. I ako je kuća na Mrtvanju sagrađena postrance od našeg puta, udaljena nekih 15 minuta, ipak skrećemo prema kući, da tamo nešto toplo založimo, te da vidimo kako kuća izgleda. Međutim je kuća bila zatvorena, pa smo se morali zadovoljiti sa drvarnicom, te se u nju skloniti od snijega i vjetra, da nešto založimo. Nakon kratkog vremena prestaje šuma i put vodi otvorenim predjelima. Već smo zašli u maglu, pa zahvaljivajući samo dobrim zimskim oznakama puta možemo nastaviti usponom. Vjetar je sada na otvorenom postajao sve jači, pa smo se nadali, da će rastjerati maglu, te da ćemo imati barem kakav izgled i tako se bar donekle moći orijentirati. Magla je međutim i dalje ostala, tako da smo više puta morali tražiti oko slijedeću oznaku, kako ne bi izgubili put. Prošlo je već i podne i nama se činilo, kao da smo izbili na kakovu čistinu,

greben ili slično. Imali smo takav osjećaj, a i svijetlo sunca se do nekle razabiralo kroz gustu maglu. I zaista, pod jakim udarcima vjetra magla se počela trgati, pa smo jednom takovom prilikom ugledali pred sobom planinarsku kuću. Bila je to kuća »Slavije« na Sitniku — 1720 m. Oko kuće smo našli i svježih tragova skija, zbog čega smo bili sigurni, da je otvorena.

U kući smo našli dva člana »Slavije«, dežurnoga i njegovog druga, pratioca, koji su prije nas stigli, da otvore i opskrbe kuću preko nedjelje. Tu smo dobili čaj i malo smo se odmorili. U međuvremenu se sunce sve češće pokazivalo, a vjetar je nemilice tjerao maglu. Tako smo na polasku iz kuće vidjeli i Krvavac, vrh kraj same kuće na Sitniku i mi smo sa mnogo nade, da će se rasčistiti, nastavili naš put.

Do vrha Bjelašnice imade odavde još oko 300 metara visinske razlike, ali je horizontalna udaljenost velika; osim toga se mnogo gubi čestim prelaženjem velikih vrtača, kojim Bjelašnica obiluje. Normalno treba za taj dio puta od Sitnika do observatorija na vrhu Bjelašnice 2 i pol do tri sata, a mi smo, obzirom na napor prošlih dana, pa i radi loših sniježnih prilika, jer je snijeg bio većim dijelom svuda zamrznut, na vrh došli za nešto manje od 4 sata. Vrijeme se međutim sasvim popravilo i doskora nas je obasjalo sunce, kao da uopće nije bilo lošeg vremena toga dana. A razgled je bio odličan, prekrasan. Vrh Bjelašnice smo cijelim putem vidjeli pred sobom. Tako je lijepo vrijeme doprinijelo tome, da nam se u opće nije više žurilo. Sada smo tek vidjeli sa kakovim krasnim i огромnim skijaškim terenima obiluje Bjelašnica, o čemu do sada radi magle nismo imali ni pojma. I ako je ova zima bila siromašna sa snijegom, ipak je sve bilo prekrito debelim slojem snijega i nismo mogli prežaliti, da mu kakvoča nije barem nešto bolja. Na vrh Bjelašnice smo došli baš pri zalazu sunca, koji je bio tako lijep, da se ga takvoga rijetko kada vidi. I ako umorni, nismo odmah isli u kuću, već smo se divili tom rijetko lijepom zalazu sunca i promatrali divnu panoramu. Na zapadu je bilo nebo krvavo crveno, a prema sjeveru je prelazila crvena boja u svim nijansama modre boje do azurnog modrila. Doline su bile prekrivene gustim oblacima, koji su se tromo valjali, kao kakovi valovi nekog mora jako guste tekućine. Iz toga mora magle stršili su pojedini vrhovi, koji su bili već prema tome, na koju su stranu okrenuti, crveni ili modro obojeni. A razgled! Od Vlašić planine na sjeveru u krugu okolo naokolo vidjeli su se vrhovi bosansko-hercegovačkog gorja. Tu je Bukovik, poznati skijaški tereni kraj Sarajeva, Trebević, Jahorina, Treskavica, Maglić, Zelengora, Prenj, Čvrsnica, Igman, Vranjica, Bitovnja i mnogi drugi. Prenj sa svojim oštrim, izrazitim vrhovima izgledao je fantastično

lijep. Iznad bosansko-hercegovačkog gorja vidio se lijepo i Durmitor, kao i drugi vrhovi.

Na vrhu Bjelašnice je puhalo jak sjevernjak, tako da smo promržli, ali ipak se nismo mogli rastati od ovog krasnog razgleda. Observatorij je bio presvućen debelim slojem leda, koji je poprimio najfantastičnije oblike. Oko kuće, na samom grebenu, ledene iglice i inje tako su lijepih oblika, da čine dojam, kao da je tu ledom presvućen kakav cvijetnjak. Ukratko — jedinstvena slika, tla, zgrade, neba i vrhova, za koju samu bi se uvijek već isplatio popeti se zimi na vrh. Sunce je zapalo i već se pojavila po koja zvijezdica. Nas dvojica uđosmo u kuću.

Na prvom katu su stambene prostorije u planinarskim krugovima dobro poznatog i popularnog, starog Schäffer-a. Godinama već vrši službu meteorologa na tom važnom observatoriju na visini 2067 m. Živi stalno gore, pa dok je još bio mlađi češće je silazio u Sarajevo, a sada već rijede. Jedamput već kroz neprekidnih 9 godina uopće nije silazio sa vrha Bjelašnice. Stari Schäffer nas je srdačno pozdravio i primio, veselo, da na sam Badnjak ne će biti sam, jer drugih planinara nije bilo. Fricu pozna jako dobro, jer je već često bio na Bjelašnici. U udobno uređenoj blagovaoni smo se raspremili, kao kod kuće. Debeli zidovi observatorija ne propuštaju vjetar ni zimu, pa je bilo ugodno — toplo. Srazmerno mali, četverostruki prozori, zatrpani su snijegom i ledom, tako da tek malo svijetla prolazi kroz njih.

Domaćica je spremila odličnu večeru, poslije koje smo nas četvero uz čašicu vina i crnu kavu u razgovoru dočekali ponoć i još poslije ponoći ostali u ugodnom čavrlijanju. U observatoriju je tako udobno, da se uopće i nema dojam, da se nalazimo na vrhu Bjelašnice. Velika je šteta samo, da se na kući već dulje vremena ne izvode nikakovi popravci, pa se to i te kako primjećuje. Isto tako je velik broj meteoroloških aparata radi kvara izvan upotrebe, pa kako se ovi ne popravljaju niti zamjenjuju novima, postoji bojazan, da će u kratkom vremenu morati prestati svaki meteoroški rad na tom tako važnom observatoriju.

Sutradan oko 10 sati izvukli smo se iz udobnih kreveta. Po polasku iz Zagreba, prvo noćenje u krevetima, pa nam je bilo sve pre-toplo i premekano! Dan je bio prekrasan, samo je sjevernjak bio znatno jači nego jučer. Prije objeda smo pošli malo na zrak, ali smo se odmah vratili u kuću, jer je nesnosno na tom jakom vjetru. To nas međutim nije smetalo, jer smo i tako bili odlučili taj dan propisno proljenčariti. Pred večer je stigla skupina planinara iz Sarajeva sa jednim seljakom - nosačem, koji su uslijed vjetra jedva svladali

Foto: J. Plaček

Kuk (1776 m): Sjeverna stijena, preko 500 m visoka

zadnji komad uspona na greben Bjelašnice. Tako nas je bila puna kuća.

Drugi dan Božića odredili smo za povratak, pa se nas dvojica i onaj seljak spremisimo. Kroz noć je vjetar postao još jači. Jutro je svanulo tmurno. Guste magle je bacao vjetar preko grebena Bjelašnice. Stari Schäffer nam je prije odlaska još rekao, da vjetar imade brzinu preko 100 km, ali mi smo se nadali, da će već 200 do 300 metara niže pod grebenom biti znatno bolje, odnosno, vjetar će biti podnošljiviji. Oprostismo se sa svima i podosmo. Dobro smo se zamotali, daske i štapove držali čvrsto u rukama i izašli iz observatorija.

Teško je opisati, što se s nama događalo kroz nekoliko časaka pred samom kućom. Dva, tri koraka udaljeni od vratiju, vjetar nas je preložio na tlo. Kad smo se opet digli, dajući više otpora vjetru, on nas je okretao kao lističe papira. Magla je bila tako gusta, da se na časove nije vidjelo niti dva koraka oko sebe. Za čas smo bili prozebli unatoč našoj dobroj odjeći, a oštре iglice leda, nošene vjetrom, parale su nam kožu na licu. Naočali su bili odmah zaljepljeni snijegom, pa smo ih morali skinuti. Tek sada ništa nismo vidjeli. Najgore je pak bilo sa disanjem. Ako sam se okrenuo licem vjetru, mislio sam se ugušiti, jer nisam mogao izdisati. Kada sam se pak okrenuo ledima vjetru, stvarao se pred licem zrakoprazni prostor, pa opet nisam imao zraka za udisanje. Prestrašen ovom prirodnom nepogodom, dao sam i rukama i glasom znak Frici, da se vratimo, ali on nije ništa mogao ni vidjeti, a kamo li čuti i ako smo bili udaljeni na tri koraka. Na čas sam video Fricu i onoga seljaka kao dvije crne sjene u gustoj magli, kako se bore sa dubokim snijegom i vjetrom,

a ja sam se vratio u kuću. Još sam se bolje zamotao, metnuo preko usta i nosa debelu vunenu maramu, da me štiti proti vjetru, pa sam ponovno pokušao borbu sa razbjegnjelim vjetrom. Zahvaljujući marami mogao sam koliko, toliko disati, ali već nekoliko koraka od kuće, nisam ništa više vido — osim magle. Pa ni tragovi Fricini se nisu više raspoznavali u dubokom snijegu. Vjetar me je okretao oko moje vlastite osovine, kako je htio, tako da sam izgubio svaku orijentaciju. Uzalud sam dozivao i naprezao oči, da ugledam onu dvojicu. Tko bi nadvikao taj vjetar? Prvi puta od kako planinarim, nisam se mogao odmah odlučiti što da učinim, pa se vratih opet u kuću. Pokušao sam još nekoliko puta probiti se iz kuće preko grebena, ali sve uzalud, a što je bilo najgore, nisam poznavao uopće toga kraja, da bi se i sa malo vjerojatnosti mogao odlučiti, da sam izvedem silazak. Svaki čas sam išao na vrata da vidim, ne vraća li se Frico, jer je bilo nevjerojatno i zamisliti da se u ovakovome nevremenu uopće može izdržati dulje vremena. Međutim ni jedan od njih dvojice se nije vratio i ja sam pomicao i na najgore. Tješilo me je jedino to, što Frico i onaj seljak dobro poznaju put, pa sam držao, da su se dokopali niže visine pod grebenom, gdje ni vjetar više ne može imati te jakosti, kao ovdje gore na grebenu. Taj dan je za mene bio strašno dug. Jadva dočekah slijedeće jutro.

Na sreću je vjetar znatno oslabio, a sunce je zasjalo, pa smo oko 8 sati magli krenuti svi, koji smo bili na kući. Mi smo silazili južnom, što je bilo i mnogo bolje, i ako je put nešto dulji, nego onaj na sjevernu stranu, kojim je jučer otišao Frico. Što smo niže silazili sve to više je bilo novoga snijega - pršića, koji je napadao za jučerašnjeg nevremena, pa smo na kući D. P. za B. i H. u Stirnom Dolu (1567 m.) vezali daske i nastavili put kroz šumu, skijajući po novom pršiću. Kada smo stigli na kuću naše podružnice »Bjelašnice«, u skijaško sklonište u Kasov-dolu (1275 m.) prvo mi je bilo da pogledam, da li je Frico zapisan u knjizi, jer je on jučer morao ovuda proći. Odlanulo mi je, kada sam vido njegov potpis. Razgledah kuću, koja je zaista ukusno i lijepo uređena, kao rijetko koja planinarska kuća, popih čaj, pa se oprostih sa društvom i krenuh dalje sam, kako bih što prije stigao u Sarajevo. Put me vodio preko Velikog Polja i dalje prema vrelu Bosne, većim dijelom kroz šumu. Novi pršić je debelo napadao, pa su daske klizile. Zadnji komad puta, t. zv. »riža« nije se mogla voziti, jer je bilo premalo snijega. »Riža« je neka stara jaruga, kojom se spuštaju drva iz šume. Sva je razvaljena i zaledena, pa sam stoga morao jako oprezno hodati. Kod vrela Bosne izbih na cestu, odakle se drvoredom uputih u Banju Ilidžu. Tu sam od poznatih saznao, da me Frico već cijeli dan traži po Sarajevu, ne znajući uopće, da sam ostao na Bjelašnici. Noć prespavah

na Ilidži, te sutradan prvim vlakom krenuh u Sarajevo, da se javim Frici. Po smrznutim rukama i ušima mogao sam si predstaviti kakovo je nevrijeme imao Frico jučer pri silazu sa Bjelašnice. Pošto je on još imao posla u Sarajevu, to se s njime pozdravim i ja sam krenem sa večernjim vlakom u Zagreb.

Granicom između Crne Gore i Albanije

Dr. Fran Kušan (Zagreb)

Napustili smo Visoke Dečane, gdje smo u manastiru proveli ugodnu noć, i zaputili se prema Pločicama. Bio je krasan dan. U mislima na sve ono, što smo dan prije vidjeli i doživjeli, peñjemo se kroz šume bora i pitomog kostanja. Na okupu smo stari znanci i putnici kroz ove udaljene i planinske krajeve. Uspinjemo se putem prema hrptu, koji razdvaja Dečansku od Ločanske

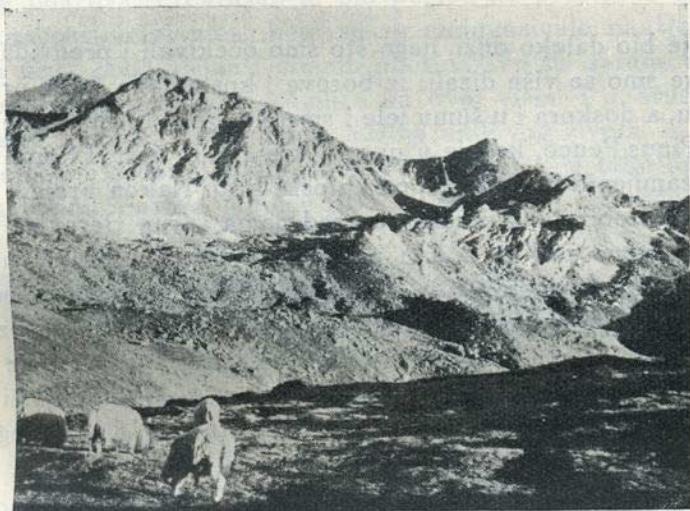

Foto: Dr. Kušan

Đeravica planina

Bistrice. Sve je u punom zelenilu i pitomo. Bujna vegetacija pokriva čitav ovaj kraj, samo stijene mramora i raznog prakamenja pokazuju gola mjesta, na kojima se uhvatiše samo malobrojni lišaji . . .

Na putu smo za Đeravicu, koja je u ovome kraju najviša (2656 m), pa svojom visinom, građom iz prakamenja, brojnim izvorima i snežanicima mora da privuče i nas botaničare. Hoćemo da se domognemo Pločica, na sedlu između Đeravice i ogrankaka Bočicevice pa da odande započnemo sa istraživanjima.

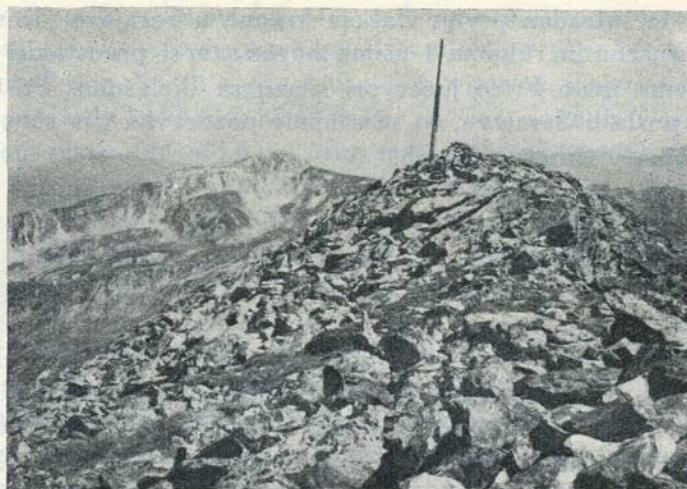

Foto: Dr. Kušan

Vrh Đeravice planine

Put je bio daleko duži, nego što smo očekivali i predviđali prema karti. Sve smo se više dizali: iz borove i kostanjove šume prešli smo u bukovu, a doskora i u šumu jele i smreke. Pojavljivala su se i stabla bora — *Pinus Peuce*, koji je u ovome kraju jako čest. Pitomu i župnu okolicu zamijenio je već potpuno alpski kraj. Nakon brojnih uspona, silaženja i zaobilazeњa ukaza se pred nama i trup Đeravice planine, čije su sjeverne padine u dnu prelazile u blago nagnutu, jako prostranu planinsku visoravan — Pločice. Šuma je prestala, prostrani i zeleni pašnjaci pokrivali su ovu ravan i davali joj skroz alpski izgled. Brojni potoci presjecali su je i natapali, zbog čega je mjestimice bila baš ugodno zelene boje. U lijevo su se dizali najviši vrhovi Đeravice, udesno su se kočile izbočine istočnog dijela Bogičevice planine.

Pred večer smo stigli u žandarsku stanicu na Pločicama (2186 m), gdje smo namjeravali prenoći, a po potrebi i ostati nekoliko dana. U večernjoj tišini i pri zalazu sunca uživali smo u prekrasnoj slici Đeravice planine, do čijeg grebena nije izgledalo tako daleko. Pa ipak . . .

Sutrašnji mi je dan pokazao, da su glavni vrhovi Đeravice dosta daleko i da zbog raskidanog terena, mnogih stijena i lomova treba do grebena mnogo napornog hoda i penjanja. Kod toga sam htio da što više mjesta obidem, jer sam s pravom očekivao, da će u ovome kraju trajne vlage i niske temperature naći mnogo zanimljivu biljkу.

Zaobilazeći pri usponu prvi lijevi vrh prolazio sam dosta teškim i kamenim terenom. Čemerika i srčanik rasli su u velikom broju među

kamenim blokovima, koji su bili okičeni najrazličitijim vrstama lišaja. I na tlu ih je bilo u izobilju. Nakon što sam obašao mnoge okomite stijene, police i strmine došao sam u područje velikih snježanika. U njima je bila nagomilana velika množina snijega, koji se je pod utjecajem planinskog sunca stalno otapao i hranio brojne potočice, koji su izvirali ispod njihovih donjih dijelova. Bilo je jako hladno: velike mase snijega i vjetar, što u ovim visinama nikada ne prestaje, snizili su znatno temperaturu. Oko snježanika bilo je bilje u znatnom zastaju. Tu kao da je vladalo stalno proljeće. Uz ostalo niže i više bilje rasla je tu i soldanela. Od najvećeg snježanika, koji se je protezao nekoliko stotina metara sredinom planinske trupine, krenuo sam u lijevo po izbočini prema hrptu, a onda ravno po puteljku prema glavnому vrhu (oko 2650 m). S vrha se je spuštao južni obronak Deravice strmo i otsjećeno prema albanskoj granici. U dnu kotline, nešto prema zapadu zrcalila su se velika gorska jezera. Sam vrh Đeravice sav je u kamenim blokovima, koji su obučeni u tamno ruho lišajskog pokrova. Prekrasan je bio pogled na prostranu panoramu sjeveroalbanskih planina, koje su se nadovezivale na Đerovicu u čitavom nizu. Zbog visine i obilnih oborina sve su išarane snijegom. Osjećao sam se neobično osamljen na ovoj visini i u društvu ovih nepoznatih planina. Nigdje glasa, nigdje vidljivog života — sve kao da je pobjeglo iz ove pogranične zone. Pa ipak nije tako pusto. Ima tu osim budnih čuvara granice još i primitivnih i dobroćudnih gor-

Foto: Dr. Kušan

Pogled na sjeveroalbanske planine

štaka-pastira, koji ovuda pasu svoja stada. No ni oni ne prolaze svuda.

Vraćam se više u zapadnom smjeru, prema karauli, a onda strmo dolje do velikih kamenih blokova, prema stanici.

*

Po kiši i kroz maglu polazimo slijedeći dan prema žandarmskoj stanici na B o g i č e v i c i . Iz jučerašnjeg stana spustili smo se u lijevo prema potoku P l o č i c e . U lijevo smo ostavljali krasne grebene Đe-ravice, koji okružuju veliki cirk, izpunjen točilima i ispresjecan mnogim potocima, koji ističu iz snježanika. Obilje vode čini i ovaj kraj vrlo značajnim, a gusti vegetacijski pokrov prekidaju sure stijene pra-

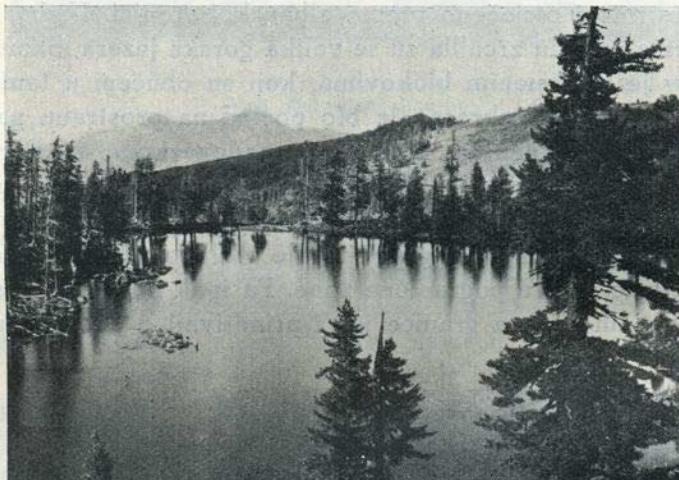

Foto: Dr. Kušan

R i d s k o J e z e r o

kamenja. Između ovih stijena pojavljuju se i manje površine sa vapnencima, koji nose posebnu vegetaciju. Takova su mesta i znatno suhlja, pa su na njima podignuti i rijetki, vrlo primitivni stanovi sa stajama i torovima. Laganim usponom zalazimo u miješanu crnogoričnu šumu, ispod koje se iza zadnjeg uspona prostiru prostrani pašnjaci, sve tamo do žandarmske stanice, koja se je smjestila upravo na sedlu, s kojega se pružaju prekrasni vidici prema zapadu.

Oblačno, maglovito i hladno vrijeme nije nam dopušтало да uživamo u ovom lijepom i visokom kraju. Morali smo se zadovoljiti s obilaženjem najbliže okolice. Po žestokoj buri napustili smo slijedeći dan ovo mjesto.

Išli smo uz obronak prema kršu Bogičevice, vrlo izlomljenom kamenom kraju, koji je prekriven nepreglednim mnoštvom svako-

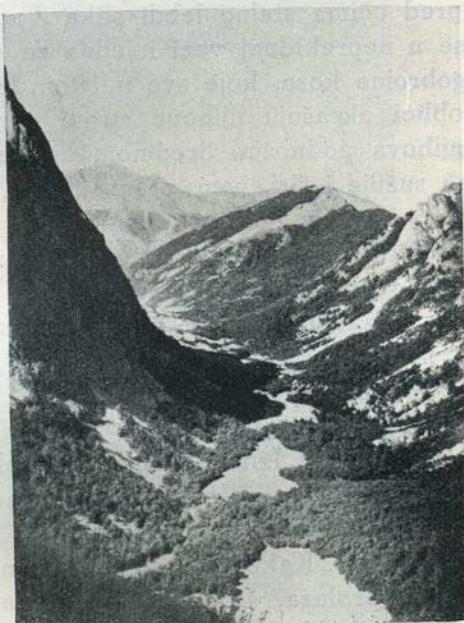
jakih stijena. U blizini smo granice, koja se ovdje prostire u visini od preko 2000 m. Kraj je dosta pust. Šume se javljaju istom dalje prema sjeverozapadu, po obroncima Velikog i Malog Ridu i oko vrlo lijepog Ridskog Jezera.

Čitavo je ovo područje neobično zanimljivo, divlje i pusto. Rijetko se prolazi ovim krajem, koji je vrlo teško pristupačan i u kojem se redaju neprohodne naslage blokova, točila i dubokih vrtača. Prostrane šume, do kojih smo došli nakon što smo zaobišli Veliki Rid, pokazuju svu svoju divljinu i netaknutost.

Teško je doći do velikog glečerskog jezera — Ridskog Jezera — koje se je smjestilo na zavidnoj visini, u krilu spomenutih Ridova. Veliko je i lijepo, jer na svojoj bistroj vodi odrazuje svu

Foto: Dr. Kušan

Dolina Vojuše

svoju divlju okolinu. Voda mu je bistra i hladna. Svojim južnim dijelom dotiče brdske obronke, a sjevernim ispunja poput kakove brane uzdignuto korito. U gustoj i vlažnoj šumi ispod jezera caruje i danas samo neoskvrnjena priroda.

Uz Mali Rid, pa poviše Ridskih koliba spuštali smo se krasnim putem i preko livada u Babino Polje, a odande u Plav. O ljestvama Plava, Plavskog Jezera i okolnih planina ne može se ovako usput govoriti. Toliko je tu blaga božjega, samo treba razborita ruka da ga učini pristupačnim ljudima. Za danas se o

tome ne može govoriti, jer o kakovom komforu, o kakovim vezama s Plavom ne može biti ni govora.

Zbog toga ćemo produžiti i doći u Gusinje, kao središte za izlete u glavni dio Prokletija. Iz Gusinja se može u raznim smjerovima i po raznim putevima zaći u ovo razvedeno gorje, proći ga u nekoliko dana i prilično dobro upoznati. Ima tu vrlo raznolikih dijelova i predjela, različite geološke građe i oblika, tako da se vrlo brzo mijenjaju skroz oprečne slike.

*

Jedan od najzanimljivijih puteva, koji vodi u Prokletije, svakako je onaj, koji ide dolinom potoka Vujuše. Već je sam ulaz u tu dolinu nešto osobito. A istom kasnije, u gornjim dijelovima, kada pred očima stalno lebdi slika Zastana! S lijeva i s desna nižu se u neprekidnoj vezi i jedna za drugom kao kakove kulise mnogobrojne kose, koje sve u istom smjeru zadiru u dolinu. Prerazni oblici ukrašuju njihove strme obronke, a krasne šume učvršćuju njihova podnožja. Sredinom doline teče potok i vodi put. Dolina se sužuje i širi, već prema kraju, da se na gornjem dijelu završi vrlo strmim, skroz izlomljenim i pustim obronkom, koji se tu uzdiže do visine od preko 2000 m i poput »Zastana« zaustavlja svako prodiranje u tome smjeru.

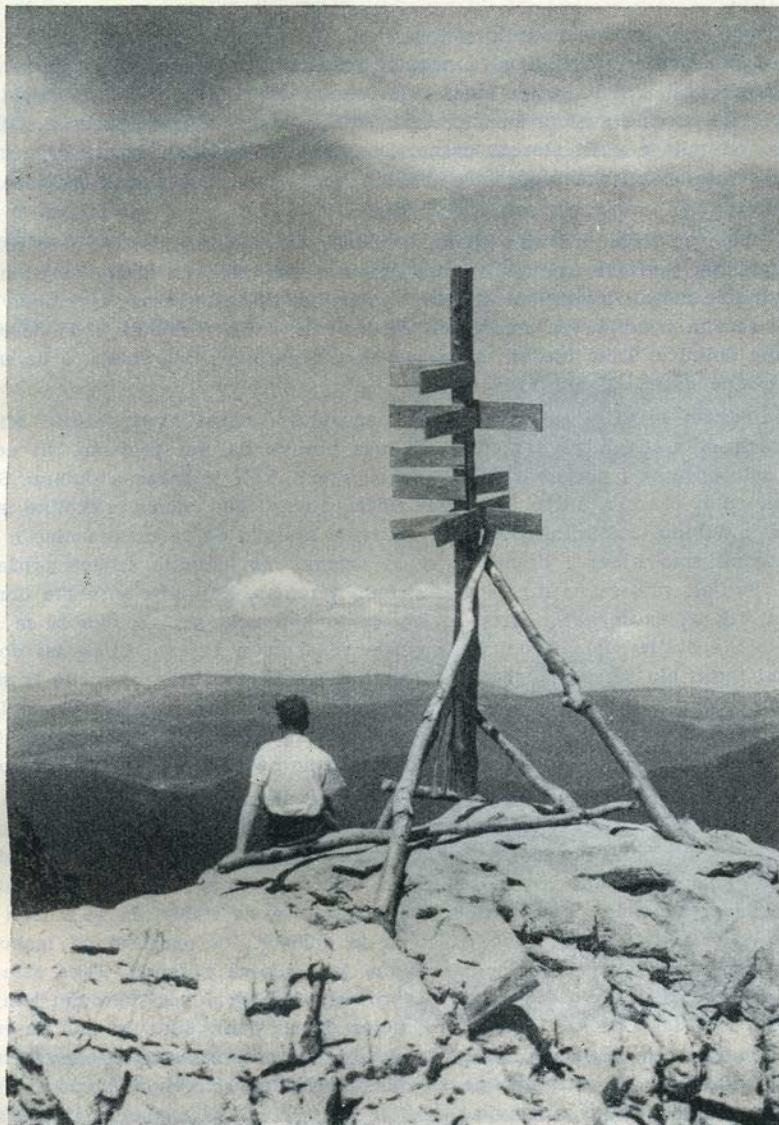
Težak je i mučan uspon Zastanom. Vrlo je strm i trošan teren, a nizovi vrtača, brojni snježanici i okomite stijene odaju izrazito kraški karakter tog predjela.

Nesnosna je vrućina i zapara. Sunce prži — a ni od kuda ma i povjetarca. Izmučili smo se prolazeći vrtačama i preko stijena i točila, što se iz doline uopće ni ne primjećuju. Tu smo na domaku i Albanije, samo što je kraj pust i neprohodan, pa to ni ne primjećujemo. Kakovih li sve oblika nalazimo ovdje?! Eno tamo ukleštanog prolaza, što naliči našoj Paklenici, samo je u dimenzijama znatno nadilazi. To su »Vratnice«, kako sam ih okrstio, jer sigurno im nitko ne zna imena. Ogromne su tu i skoro posve okomite stijene, što zatvaraju prolaz prema jugu. A u podnožju njihovu velike mase snijega rashlađuju usijani zrak.

Ledeni i dosta jaki izvor sred ove bijele pustinje bio je čudo i blagodat ovoga kraja, u koji zađu samo rijetki crnogorski ili albanski pastiri.

*

Prošli smo i dolinom Ropojanu, upoznali Vušanje, Grlu, Maju Rositi — tko bi zapamtio sva ona imena, kojima se okitiše ovi lijepi krajevi i o kojima su naši čitatelji već čitali u našem glasilu.

Pripadajući sjeverozapadnom hrvatskom visočju obiluje i ovaj planinski sklop svim odlikama krasa. Ima tu razvijenih stijena, dolina i vrtača, koje su sve do najviših dijelova obrasle prekrasnim šumama. Fužinama na jugoistoku ističe se Burni Bitoraj (1385 m), s prekrasnim jelovim šumama po obroncima. Prekrasni su vidici s njegovog golog vrha. Oni sežu sve tamo do Učke i Jadranskog mora. Prilazi su na ovu planinu vrlo lagani, a mogu se poduzeti s raznih strana i iz raznih mjesta. Sliku je snimio dr. H. Emili iz Sušaka, odakle i dolazi najviše planinara u te krajeve.

U kanjonu Sušice

Srećko Vatovec (Zagreb)

Pošli smo iz Nedajna putem, koji se penje nad kanjom Sušice. Polako smo stigli na vrh. Pogled nam je pao na suprotnu stijenu kanjona, koja se okomito ruši u dolinu, u kojoj nije bilo ni traga kakvoj riječi. Cijela dolina bila je obrasla gustom šumom, kako smo to mogli odozgo razabrati. Otkinuli smo se od puta i pošli stazom desno. Doskora smo ugledali izvor, gdje smo se napili svježe planinske vode. To je bio prvi izvor, kojeg smo našli na putu od Drine.

Polako se staza sve više gubila. Prolazili smo šumom i spuštali se nizbrdo. No najednom je staza krenula sasvim prema dolje, tako da nismo mogli hodati, nego smo se morali hvatati za drveće i grane, jer bi se otsklizali u dubinu. Staza se već sasvim izgubila, pa smo htjeli da pođemo dalje u dubinu i da dospijemo do same dolinice. Tako bježeći, sklizajući se i hvatajući se za stabla, a uz smijeh, krenuli smo dalje.

Najednom se »Č«, koji je bio prvi, zaustavi i nama zaviče »stoj«. Mi smo se odmah uhvatili za prvo stablo. »Č« nas pozove da mu priđemo, ali polako. Prišli smo oprezno i pogledali za »Č«-ovim prstom, koji je kazao u dubinu. Stajali smo na rubu okomite litice, koja se rušila ravno pod nama nekoliko stotina metara u dubinu. Još korak dva i mi bi letjeli zrakom da se razmrskamo o tvrdo tlo. Gledali smo lijevo i desno, kuda da siđemo, no okomita stijena pružala se svuda. Penjali smo se natrag i pošli strmim terenom, koji nije više bio obrašten šumom, tek gdjegdje kojim grmom. Bio je to kao neki prolaz, oko 20 m širok. Iznad njega dizala se, a ispod njega rušila se okomita stijena. Cijeli taj donekle prolazni teren bio je zasut ogromnim i malim kamenjem, koje se rušilo iz stijene nad njim. Mnogo puta počelo se kamenje pod našim nogama rušiti poput lavine u dubinu. Morali smo bježati preko pokretnog kamenja, da dospijemo na čvršći teren i da nas ne odnese sobom u dubinu. Zato smo hodali daleko jedan od drugoga.

Dugo je trajao taj opasan put. No ipak je sretno svršio. Dospjeli smo opet do šume. Ova se mnogo razlikovala od one prijašnje. Tlo je bilo pokrito debelom naslagom mahovine, tako da smo mnogo puta propadali do koljena u nju. Morali smo biti još oprezniji da ne slomimo nogu. Opet smo se spuštali u dubinu. Strmina je bila prilična, te smo morali trčati i hvatati se za stabla, da se u trku previše ne zaletimo i ne padnemo. K tomu je dolazila još opasnost od mahovine, koja je više puta zadržavala nogu, te smo tada uvijek posrnuli. Tako sam i ja trčao nizbrdo pa htijući se zaustaviti, upro sam štapom o neki ogromni panj. No štap je posve lako prošao kroz skoro metar debeli panj, tako da sam se rukom za nj htio uhvatiti, ali se je on kao od šale otrgnuo od korijena i zajedno sa mnom počeo se kotrljati niz strminu kao za okladu. Na sreću teren je bivao sve položitiji pa sam se nekako zaustavio.

Sunce je već zašlo. Razabrali smo to na suprotnoj stijeni, koja je bila okomita i čiji rubovi nisu bili više obasjani. Sašli smo sa strmog terena i gazeći mahovinu tražili smo stazu, koja se imala nalaziti u uskoj dolini. Nakon nekog vremena smo je našli. Zadovoljno smo odahnuli i tek sada smo stali razgledavati šumu, u kojoj smo se nalazili. Traci svjetlosti nisu dopirali do nas, nego je tu vladala neka tajanstvena polutama. Ogromna stabla stršila su u zrak i raskriljavala svoje grane u širinu, kao da brane nekomu s visine da gleda i proviruje na ovo mjesto. Nigdje nije bilo nikakve ptičice ni kukca. Potpuna tišina vladala je tom tajanstvenom šumom i kanjom. Nekako smo sa strahom prolazili uskom jedva primjetljivom stazom, koja se vijugala među mahovinom i paprati po vlaž-

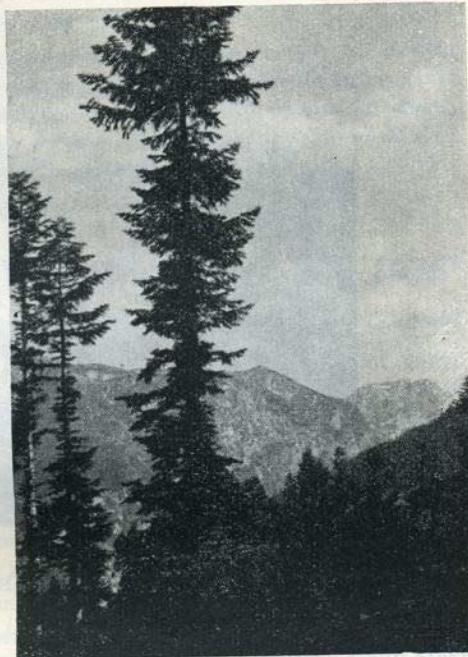
noj crnoj zemlji. Polako je opet u nas ulazila nestašnost, jer smo naišli na stazu i nismo mogli barem za sada zalutati.

Divili smo se ogromnim deblima, natezali glomazne povijuše, rušili posve trule panjeve ogromne veličine, a uz to dovikivali i pjevali. Zatim bi prisluškivali, kako se jeka odbija od visokih pećina od jedne na drugu stranu.

Prolazili smo i malim čistinama, te bi sad gledali u vis okomite stijene i lijevo i desno, koje nisu bile daleko jedna od druge. No nismo smjeli gledati u vis, jer su takve čistine bile potpuno obrasle žarkim koprivama, koje su dosizale visinu čovjeka. Tu su nam vrlo dobro došli štapovi pa smo njima udarali te biljke, tako da je iza nas ostajao putić sav zasut zgaženim koprivama. Naišli smo i na jedan zapušteni tor, sav zarašten, tako da se nije moglo do njega. Već prije smo čuli da se u toj dolinici nalazi više ovakvih skloništa za čobane, koje za ružnog vremena tu nađu. Zato se nismo tu zaustavljeni da prenoćimo, nego smo osvježeni predvečernjom hladnoćom krenuli dalje kroz stoljetnu šumu.

Foto: Gazdik

Nad kanjonom Sušice

Najednom smo začuli šum vode u blizini. Skrenuli smo sa staze i pošli na lijevo u pravcu, od kuda je dolazio šum. Usred šume naišli smo na vodu, koja je tekla prema nama, ali do nas nije dolazila. Pošli smo bliže i uvjerili se, da se radi o ponornici, jer je voda najednom kao propala u šljunak, dok konačno nije posvema nestala. Nedaleko od tog mjesta se još protezao šljunak, a zatim se i on gubio da ustupi mjestu travi, koja je bila svježa i bujna. Napivši se čiste gorske vode iz riječice pošli smo uz njezinu obalu...

Polako se stao spuštati večernji mrak na dolinu, koja je i onako bila već prije u nekom polumraku. Požurili smo korake da čim više puta prevalimo prije nego padne potpuni mrak. Ogromna stabla stršila su potpuno mirno. Ni jedan se list nije tresao. Sve je bilo začarano mirnoćom. Tek potok je žuborio kroz šumu i davao neki život toj mrtvoj prirodi, koja je bila tako divna, tako božanstvena u svom veličanstvenom miru da nismo ni najmanje pomislili na spavanje, premda

smo hodali cijelo popodne bez odmora. Neka svježina ulazila je u nas iz onih okomitih, mrkih i hladnih stijena, koje su okružavale onu stoljetnu šumu, u kojoj je u malenim i nestašnim skokovima brbotao bistar potok Sušica. Išli bismo tako noću do zore, no morali smo se ipak štediti za sutrašnji dan, jer smo htjeli da sutra predemo Durmitor i da stignemo u Žabljak. Kad smo naišli na nekakve daske i stabla, prislonjena na ogromno stablo, odlučili smo ovdje prenoći.

Uredili smo tu prostorijicu, koja je donekle imala izgled povelikog šatora, razastrli smo po podu nekoliko jelovih grana za ležaj i u sredini smo iz kamenja učinili ognjište. Stvari smo ostavili u tom »otelu Sušici«, koji nam je poslužio tu noć kao prenoćište i pošli smo do potoka da se operemo.

Tu je bila šuma već nešto rjeđa pa se gdjegdje vidjela i po koja zvijezda. Prali smo se u bistroj ledenoj vodi, okruženoj šumom, koju je već noć zamotala svojim plaštem...

Veseli smo se vratili u naš primitivni »otel«. Naložili smo vatru i kuhalici. Dok je »Č« služio kao kuhar, bili smo mi inžinjeri i iskusnim rukama pipali

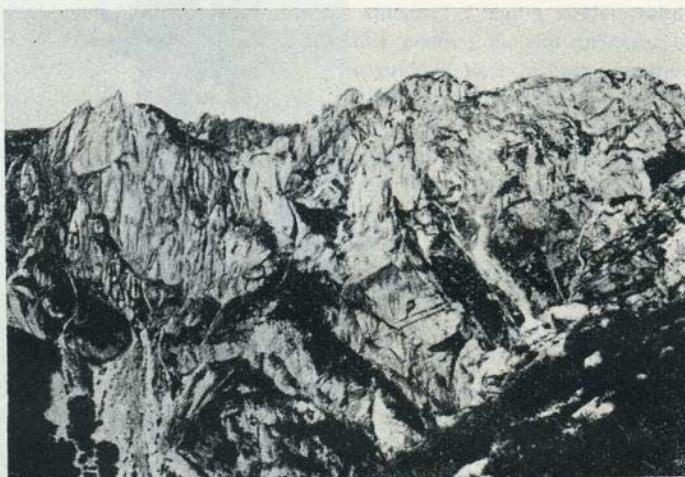

Foto: Gazdik

Stijene nad Sušicom

izvana krov te sve prevelike otvore zastirali granama. Nato smo se dali na utvrđenje ulaza. Nekoliko osušenih borića navukli smo na ulaz, tako da ni jedna veća životinja ne može doprijeti do nas. Tek gornji dio ulaza bio je slobodan. Ovdje je mogao tek čovjek da se nekako uvuče, ali smo računali da nam od ljudi ovdje ne prijeti opasnost, jer ko će nas baš ovdje potražiti, kad je cijela šuma i dolina bila bez živog bića.

Večera je bila gotova, sastojala se iz četvrt litre čaja i komadića kruha. »Č« i »Z« pojeli su svoj posljednji komadić, dok sam ja bio oprezniji i mislio na sutrašnji dan, pa sam si uvijek smanjivao obroke tako da mi je ostao još komadić kruha i cijeli komad sira, kojeg mi je »Č« dao, jer mu nije prijao. To sam spremio za slučaj, ako sutra ne nađemo na hranu.

Navalili smo na vatru veliki panj, tako da lagano izgara i podržava vatru te pošli na spavanje. Nisam mogao dugo zaspati, a i kad me je san zahvatio, bio je to laki san, jer sam uvijek bio oprezan, a znao sam da drugovi čvrsto spavaju. Zato sam se smjesta probudio, kad sam čuo da neko navlači boriće na ulazu.

Bio je to »Z«, koji je trebao izići. Vatre više nije bilo. A nije bilo ni pepela. Začudilo nas je, kamo je otiašao onaj veliki panj. Morao je planuti kao ulje, dok smo mi spavali, i potpuno izgoriti. To je bila ujedno i velika opasnost za nas, jer se je moglo i zapaliti ono granje i drvo, koje je sačinjavalo to zaklonište. No to je barem sretno prošlo. »Z« se doskora vratio i legao. Nije prošlo dugo vremena, kad sam čuo i lijevo i desno duboko disanje. Nikako nisam htio zaspasti, pa sam samo drijemao.

Najednom začujem u blizini neko šuškanje, koje se potpuno približavalo našem ležaju. Tu je počelo neko njuškanje, kao da neki pas traži jelo. Zatim se to njuškanje i šuljanje čulo prema drugoj strani. Zašao sam rukom polako pod naprtnjaču, koja mi je služila kao jastuk, gdje se nalazio »flobert« za svaki slučaj i odlučio sam da pucam, čim bi se kakva zvijer pokazala na ulazu. Netremice sam gledao na ulaz i slušao to šuljanje i šuškanje zvijeri. Nisam htio da bez razloga budim drugove te sam čekao da to učinim, ako dođe do potrebe. Dugo se ta zvijer vrzla oko našeg ležaja. Kako smo kasnije saznali, bila je vučica, koja je tu haraćila i koja je nešto kasnije zaglavila od neke ekspedicije.

Ni sam ne znam, kako i kada me je svladao san. Jer da je tada ko zavirio pod ovo granje, vidio bi tri mladića kako spokojno spavaju na smrekovim granama u tamnoj prašumi, koja se proteže u dubokoj guduri daleko, daleko od doma, daleko od ljudi i njihovih boravišta, daleko od svake zle misli, pod zaštitom krasne divlje prirode, koja im je jedina ulijevala u dušu pouzdanje i spokojsvo ...

Francuska ekspedicija na Himalaju god. 1936*

Dr. Oto Oppitz (Zagreb)

Organizaciju francuske ekspedicije na Himalaju proveo je specijalni odbor pod pretsjedništvom Jean Escarra i Jean Morina, a pokroviteljstvo je preuzeo Club Alpin Français i Groupe de Haute Montagne. Svrha je ekspedicije bila doseći Hidden Peak, jedan od najviših vrhova himalajskog masiva. Voda ekspedicije bio je slavni francuski alpinist Henri de Ségogne, kojem su se pridružili ovi članovi: Pierre Allain, Jean Arland, Jean Carle, Jean Charignon, Jean Dendon, Marcel Ichac, Jean Leininger, Louis Neltner, Jacques Azémard, koji je preuzeo organizaciju opskrbe.

Dne 8. travnja sastali su se svi članovi ekspedicije u Srinagaru, glavnom gradu Kašmira, koji leži na visini od 1600 m u dolini rijeke Yhelum-a. Od 142.000 stanovnika, koliko ih ima Srinagar, većina ih je islamske vjeroispovijesti. Ponajviše se bave preradivanjem vune kašmirskih ovaca i tkanjem glasovitih kašmirskih čilima. Grad je postao glasovit poradi starih lijepih palača iz doba velikih mogulja i poradi ljetne rezidencije maharadže. Stranci tamo žive većinom na lađama, koje su uređene poput kuća za stanovanje. U Kašmiru naime postoji jedan zakon, koji ne dopušta, da stranci posjeduju bilo kakve nekretnine. Zbog toga engleski funkcionari bježeći od strašne žege, koja vlada u nizini Inda i Gangesa, u umjerene planinske krajeve oko Srinagara posjeduju pokretne jednokatne ili dvokatne kuće, u obliku velikih lađa, koje mogu usidriti, gdjegod žege: na Yhelumu ili na kojem od kanala, po kojima je grad prozvan »indijskom Venecijom«, ili na kojem od jezera, što okružuju Srinagar.

*) Ovaj je članak izrađen prema izvještaju, što ga je Henry de Segogne napisao za ovogodišnji siječanjski broj francuske alpinističke revije »La Montagne«.

Članovi ekspedicije, iznajmlivši jednu takovu ploveću kuću, usidrili su je na Dhar jezeru.

Međutim već odmah u početku priprema za ekspediciju nastali su neki problemi, koje je trebalo riješiti: trebalo je naime obući i obuti 35 ljudi sherpas i njihova serdara. To su mali plečati ljudi, žute boje, živilih očiju, puni svakakovih talismana i amajlja i naoružani velikim oštrim handžarom. Nastalo je naime pitanje, hoće li obučati, koju su članovi ekspedicije za njih bili donijeli iz Francuske, pristajati njihovim kratkim i vrlo širokim nogama. Hoće li oni htjeti uzimati na evropski način priređenu hranu, jer neki od njih kao budhisti ne bi smjeli uzimati za hranu ništa, što je ubijeno odnosno zaklano, a Kašmirani opet kao muslimani imaju u svemu i svačemu svoja strogia i precizna pravila.

Arland, komesar za živež, napravio je prema već prije pripravljenim jelovnicima listu hrane za svaki obrok. Svaki sanduk sadržavao je 33 obroka, a bio je težak oko 25 kg. Svih je sanduka bilo — računajući i ostale potrebne stvari za ekspediciju — oko 512.

17. travnja bio je određen dan za odlazak iz Srinagara. Ekspedicija je bila razdijeljena u 5 grupa, jer su zimi prilike na gorskem prijevoju Zoji-La takove, da tuda dnevno ne može proći više od 100 osoba. Skloništa su na prijevoju vrlo bijedna pa jedva mogu dati zaklonište stotini ljudi. Tako je vodstvo ekspedicije odlučilo, da će se svaki dan uputiti iz Srinagara po jedna grupa od sto ljudi, a poslije prelaza Zoji-La sastat će se sve grupe u mjestu Dras, koje se nalazi na drugoj strani spomenutog sedla. Ekspediciji se je pridružio i britski časnik za vezu, kapetan Streatfield.

Nosači tereta, kojih je bilo oko 512, izmijenit će se prema potrebi svakog četvrtog ili petog dana. Prva grupa, koja je ujedno i izvidnica, razmotrit će mogućnost prelaza preko Zoji-La te će se zaustaviti u Dras-u i тамо će sačekati ostale grupe. Za izvidanje terena bili su u toj grupi: Allain, Leininger, Carle i Dendon, a zapovjedništvo je nad grupom preuzeo Allain.

18. travnja otputovaše sa svojom grupom Neltner i Charignon.

19. travnja vrijeme se je naglo pokvarilo. Kapetan Streatfield obavijesti članove ekspedicije u Srinagaru, da je vrijeme u klancu Zoji-La vrlo loše te im savjetuje, da sačekaju, dok se vremenske prilike ne poprave. Lavine, niski oblaci i magle, u kojima se gubi karavana, priječe daljnje prodiranje kroz Zoji-La. Poslije podne počeo je tog dana u klancu padati snijeg. Sve do 21. travnja bilo je vrijeme vrlo loše. Tog dana otpute se Arland i Segogne u Zoji-La, da razmotre prilike i da eventualno pozovu i ostale grupe iz Srinagara. Neltner i Charignon dočekaše ih u Gundu. Ispitavši terenske i meteorološke prilike de Segogne je odmah brzjavio Azémara da smjesta svi napuste Srinagar. Tog je dana prva grupa prošla kroz Zoji-La i smjestila se u Dras-u. Druga i treća grupa bile su još u samom klancu, a četvrta i peta u Srinagaru.

Dne 22. travnja počeli su i zadnji članovi ekspedicije prodirati dolinom Sindu u Zoji-La. Dolina je bila tjesna, strmih pristranaka pokrivenih snijegom. Stazi, kojom su išli, mjestimice nije bilo ni traga, jer su je izbrisale odnosno pokrile lavine i svježi snijeg. Što su više zalazili u dolinu, to se je ona više suzivala, dok napokon ne postade pravi klanac. Zastadoše da otpočinu i prenoće u mjestu Shitkari. To se mjesto sastoji od nekoliko kuća i poštansko-brzjavavnog ureda. Poštanski činovnik, jedan Hindu, čucao je kod svog aparata i čekao nas, da nam javi prelaz druge grupe kroz Zoji-La. Sklonište, u kom je trebalo prenoći, bila je jedna bijedna drvena baraka s dvorištem, u kome je bio snijeg dva metra visok, tako da se sa ceste baraka gotovo nije ni vidjela. Nosači tereta proveli su tu noć na dvorištu. Strašna je bijeda tih ljudi. Ne može se skoro ni reći da izgle-

daju kao ljudi. Na njima se ne može nikad primijetiti ni veselje ni briga, niti strah. Noge su im omotane nekom tkaninom, na koju onda obuku sandale s potplatima i remenjem od slame. Takovih sandala treba svaki od njih pet do šest pari za pet dana hoda u snijegu. Tijelo im je pokrito prnjama bez ikakove forme.

Drugog jutra, dok su se nosači budili i polagano kretali dalje, razgovarao je de Ségogne s poštarom. On mu je pričao da od listopada pa do lipnja ne vidi nikoga osim urođeničkih seljaka, koji mu baš nisu velika utjeha u njegovoj samoći. Nikad ne dobije ni jednog pisma, da ga žigoše.

24. travnja bilo je vrijeme opet loše. Čitavo je nebo bilo zastrto, vrhunci gora izgubili su se u oblacima. Doskora je počeo padati snijeg s kišom. Ekspedicija se je uputila iz Sonnamarga po kiši. Put je bio izrovan od ogromnih lavina. Oblaci su se spustili tako nisko da se nije vidilo ni 50 metara pred sobom. Vjetar bjesni. Nosači gotovo bosih nogu nestaju na nekim mjestima u snijegu. Oni hodaju posve malim koracima, pa se poslije svakih dvadeset koraka zaustave, naslone teret na jednu drvenu štaku, koju nose sa sobom, a onda ponovo kreću naprijed.

25. travnja prolazi ekspedicija klancem Zoji-la. To je uzak i strm tjesnac vrlo opasan poradi lavina. Za malo da jedna grupa od 20 nosača nije bila pokopana lavinom. Upravo prije prolaska te grupe survala se jedna lava i jedva što su nosači prošli to mjesto, survala se opet i druga.

29. travnja stiglo je konačno svih 5 grupa u Dras, gdje su se svи dobro odmorili. Nakon dva dana puta silazeći prema dolini rijeke Inda stigne ekspedicija u Karhal, gdje se je zadržala 2 dana odmarajući se i izmjenjujući nosače.

4. svibnja prosljediše dalje dolinom rijeke Zuru, pritoka Indova. Rijeka Zuru je mjestimice urezala svoje korito u granitnu podlogu pa tako na tim mjestima tvori prave kanjone.

Na ravnjacima pristranaka ima kuća i nasada, u kojima kajsije cvatu intenzivnim crvenim cvjetom. Ekspedicija se nalazi već u Baltistanu. Urođenici Baltistana imaju iste karakteristike kao i Kašmirani, jednako su jadni i siromašni.

5. svibnja krenula je ekspedicija dolinom rijeke Zuru dalje. Iza jedne okuke otvorio im se je veličanstven pogled: spoj dviju silnih granitnih dolina; utoč rijeke Zuru u Ind. Put ih je vodio tik uz rijeku, sad dižući se na litice obala, sad opet spuštajući se na pjesak samog korita. Pristranci doline visoki su mjestimice do 500 m i padaju okomito prema dnu doline. Nedaleko se pruža jedna oaza, gdje uz kajsije rastu i jablani. To je Bogieho, čudno selo usred polja, na kojima se zeleni ječam i kukuruz. Uličice su u selu tako uske, da se obje strane mogu istodobno rukama doseći. U sredini sela je trg. Na krovovima kuća brbljuju žene. Urođenici obrađuju i natapaju svaki najmanji komadić rodne zemlje.

Prošavši Tolti, Parkutu i Gol 5. svibnja stignu u veliko selo Skordu, gdje je trebalo reorganizirati transport i snabdjeti se živežem.

10. svibnja prede ekspedicija na jednoj skeli, koju je vuklo 15 ljudi, rijeku Ind. Nedaleko odatle trebalo je jednim gazom prijeći i Indovu pritoku Shiguru. Silom prilika morali su se u toj rječici okupati svi članovi ekspedicije. Sezonu kupanja otvorio je Azémard, koji je bio jedini pravi i izučeni jahač. Prelazeći preko rijeke posrne mu konj i glavni sekretar ekspedicije stiže četvero-noške dobro okupan na drugu obalu. Malo iza toga Allain-ov konj zaglibi i Allain u jednoj lijepoj paraboli odleti u vodu. Kod drugog rukava Shigure stiže nesreća i vođu ekspedicije de Ségogne-a. Njegov konj, došavši upravo do protivne obale, jednostavno legne u vodu i istovari u rijeku vođu ekspedicije, a nekoliko metara na desno stiže ista sudbina i Ichaca.

Nakon dva tri dana hoda odatle došla je ekspedicija na rijeku Baldo. Kod mjesata Desso trebalo je po mostu od lijana preći rijeku. Ovakovi su mostovi načinjeni od tri debela užeta. Jedno od tih užeta debelo kao noga služi za pod, po kojem se ide. Ostala dva užeta tanja su i služe kao nasloni za ruke. Na krajevima su užeta omotana oko debelih kolaca, koji su učvršćeni u kamenju. Od jedne do druge obale savija se most u obliku krivulje, duge do 120 m. Svake godine moraju seljaci obnavljati užeta, jer tijekom vremena istrunu neki dijelovi. Hodanje po takovom mostu je vrlo neugodno. Pod nogama, kad čovjek ide sredinom mosta, pjeni se i šumi potok odnosno rijeka, a vjetar neprestano ljulja slabu njegovu konstrukciju.

Prešavši rijeku Baldo zalaze u puste krajeve. Čini se, da je tu priroda još u punoj geološkoj evoluciji. Čovječji je život tu jadan. Ljudi stanuju upravo po jamama. Četiri niska kamena zida bez žbuke pokrivena nekim biljkama kao krovom — to je obiteljsko sklonište. Izvora pitke vode ima vrlo malo. Voda je gotovo u opće neupotrebljiva za piće. Stanovništvo teško strada. Skoro nitko od stanovništva nije pošteden od guše. Sva im je hrana ječmena pogaća.

19. svibnja prešla je ekspedicija preko ledenika Biaffo i došla do Korofana.

20. svibnja trebalo je opet preći rijeku Baldo, koja ima vrlo brz tijek. Povorka nosača tereta bila je duga nekoliko kilometara. Kad je ekspedicija došla do rijeke Baldo, nosači prtljage zasukaše haljine i u grupama zagaziše u vodu prkoseći hladnoći; rijeka Baldo izvire naime ispod ledenika Baltoro. Nosači su koracali u vodi vrlo polagano i oprezno kušajući nogama stabilnost kamenja. Struja ih je nosila niz vodu. Voda im je bila do prsiju. Odjednom svi potonuše, da se poslije nekoliko minuta opet pojave na površini. Iza njih zašle su u vodu ovce, ali je samo jedna preplivala rijeku sama, dok su ostale prenijeli pastiri.

21. svibnja tik pred usponom na ledenik Baltoro pokuša jedan mladi Baltišanin da među nosačima izazove štrajk. On je vrlo dobro znao, da bi daljnji rad ekspedicije bio potpuno onemogućen, kad bi na tom mjestu nosači otkazali poslušnost. Nakon duljeg pregovaranja stvar se je ipak nekako uredila.

Ledenik Baltoro dug je otprilike 70 km. Nosači idu po ledeniku vrlo sporo. Njihova se povorka oduljila nekoliko kilometara. Za konačište su odabrali jednu prostranu dragu na lijevoj strani ledenika. Nosači stižu u grupama; neki imaju od kamenja ranjave noge. Prelaz preko ledenika bio je vrlo težak. Grebeni, lijevcii, jezera i klimavo kamenje sprečavalo im je brže napredovanje. Konačno pred večer stiže ekspedicija u Ordokass. Usred ledene pustinje Ordokass je izgledao kao raj. Jedan komadić zemlje obrastao travom i nekoliko malih cvjetova.

25. svibnja uputili su se duž jedne morene. Međutim što su se više uspinjali, snijeg je bio obilniji, pa su sve više u nj zapadali. Neltner i Charignon krčili su put. Hod im je bio izvanredno polagan. Nosači su iznemogli; idu većinom bos, stopala im po šljunku pucaju i krvare. Nakon 45 minuta odmora nosači zapadoše do ramena u snijeg. Konačno su ljudi tako smalaksali, da nisu mogli učiniti više ni jedan korak.

26. svibnja. Jučer je bilo odlučeno, da će ekspedicija danas poći u 3 sata ujutro, kako bi što prije stigli do početnog logora, pa bi nosači mogli još isti dan krenuti natrag u svoja sela.

Danas nešto prije tri sata dan je znak za ustanak zviždaljkama, ali nijedan nosač nije ni pomislio da ustane. Konačno kad se nosači uz sve zviždanje nisu dignuli, osvijetlili su de Séogne i Arland električnim svjetiljkama prostor, na kom su nosači spavalici. Pružio im se je strašan prizor: na prostoru od 1 milje u okrug nosači su spavalici u hrpama po sedam do deset zajedno. Bili su posve goli

stisnuti jedan uz drugog licem okrenutim prema ledima susjeda isprepleteni u nevjerljivoj gomili, koja je odozgo bila pokrivena njihovim haljinama. Kad su se napokon probudili i pošli, bio im je umor još povećan utjecajem velike visine. Iza svakih pet ili šest koraka zaustavljadi su se, odlagali malo teret, pa onda opet naprijed kretali. Povorka im se oduljila više od 3 kilometra. Zadnji će stići na mjesto logora 4 sata iza prvih.

Početni logor bio je udaren na visini od 5000 metara, ondje gdje ledenik Baltoro zaokreće pa se onda zove »Duc de Abruzzes«. Okolica je veličanstvena. Na sjeveroistoku se ispinje u svoj svojoj veličini vrhunac Hidden Peak, cilj ekspedicije.

Streatfield i de Ségogne isplatiše nosače. Zadržali su samo 20 najboljih Baltišana, koji će pomagati opskrbu I. logora.

Poslije dva dana odmora ostaviše početni logor 29. svibnja Neltner, Charignon, Carle i Dendon. Zadaća im je bila, da pronađu zgodno mjesto za logor I. Na visini od 5100 m nađu zgodno mjesto za logor nedaleko jednog grebena uz malo ledeničko jezero.

Neltner, Carle i Dendon ostaviše 30. svibnja rano u jutro logor I., da nađu prikladno mjesto za logor II. Ovaj put nije Charignon mogao s njima radi visoke temperature, koju je dobio uslijed angine. Njemu se je u bolesti pridružio i Carle. Vraćajući se naime prema logoru I. Carle razbijje led na jednom potociću i okupa se. Malo iza toga dobije anginu, koje se nije mogao tako lako i brzo riješiti.

31. svibnja Allain i Leininger idući tragom I. grupe uređuju cijelo poslije podne dva vrlo teška prelaza između logora I. i logora II. Logor II. nalazi se na visini od 5800 m. Mjesto za logor tako je maleno da se na njem ne može postaviti ni 6 šatora. Charignon je još uvijek bolestan. Neltner osigurava snabdijevanje logora II. Serpasi idu vrlo polagano, a često se ustručavajući na opasna mjesta. Kad je Neltner sa svojim ljudima došao do zida, koji dominira hodnikom između I. i II. logora nosači pokazaše veliku uzbudenost. Neltner je morao njihove vreće s teretom svezati za jedno uže pa onda prisiliti šestoricu nosača da se uz zid popnu gore i da teret izvuku na platô. Kad je prispio u logor II. nađe tamo Allaina i Leiningera, koji su osjećali užasne bolove u glavi. To je bila posljedica njihovih velikih napora od prošlog dana.

2. lipnja potraži Neltner sa svojim drugovima mjesto za logor III. Duž grebena napredovali su penjači vrlo sporo. Neltner je i sam bio prisiljen da uspori penjanje. Trebalo je raditi vrlo oprezno, jer odlomi li se koja stijena ili kamen, mogli bi se svi zajedno strmoglavititi i unesrećiti. Na visini od 6100 m odluči Neltner da postavi logor na jednom sasvim malom platou.

3. lipnja popnu se Allain i Leininger do logora III., a onda i dalje. Htjeli su naime da na kakovom zgodnom mjestu pričvrste koloturu, da tako njezinom pomoću olakšaju snabdijevanje gornjih logora. Međutim istog dana zadesi ekspediciju jedan žestok udarac. Neočekivana snježna mečava prisilila ih je da se spuste sve do početnog logora. Planina je sva pobijelila od svježeg snijega. Sve su operacije morale biti obustavljene više dana.

Nakon 5 dana, dakle 8. lipnja, popnu se Neltner i Dendon do logora III. Želeći sutradan urediti i logor IV. Allain i Leininger nastavili su radove oko instalacije koloture.

Dne 5. lipnja podože Neltner i Dendon da nađu mjesto za logor IV. Meteorološke su prilike tog jutra bile strašne. Snijeg sitan kao prašina padao je neprestano i pokrivaо cijelu planinu. Pred podne ih umor i neprestano padanje snijega prisili da se povuku do logora II.

11. lipnja nađoše Neltner i Dendon mjesto za logor IV. Pred večer stigne tamo i Allain s Leiningerom. Noću poče opet padati gusti snijeg, koji je padao gotovo dva puna dana. 15. lipnja se malo razvedri, a 16. poče ponovo padati snijeg. Pošto je već ponestalo hrane u logovu IV., spustiše se Allain i Leininger u donje logore.

19. lipnja po vrlo lijepom vremenu uspnu se Allain i Leininger nekih 300 m iznad logora IV. i tu nađoše mjesto za logor V.

21. lipnja vrijeme se je počelo opet mijenjati. Čini se da je prije tri sedmice monsun stigao u istočnu Himalaju pa će za nekoliko dana bjesniti i u Karokorumu odnosno oko Hidden Peaka. Neltner i de Ségogne znali su to vrlo dobro. Ovo oblačno vrijeme nije ništa drugo nego preteča monsuna.

Upravo kad se je Neltner popeo do logora V., da pomogne Allainu i Leiningeru kod uspona na Hidden Sud, vrijeme se znatno pogorša, tako da su postavljanje logora VI. morali odgoditi do sutra.

Već pet dana pada neprestano snijeg. Temperatura je konstantno na -10° C. Vjetar duva vanredno snažno, tako da ni šatori nisu više sigurni. U logoru V. morali su se članovi ekspedicije vezati preko noći za jarbole šatora, da ih vjetar ne odnesе. Voda ekspedicije de Ségogne počeo je već gubiti svaku nadu u uspjeh ekspedicije, jer monsun bjesni, od časa kad stigne, čitava dva mjeseca. Neltner je još sumnjao da je ovo loše vrijeme siguran preteča monsuna. Tražio je od vode ekspedicije de Ségogne-a da mu dopusti još zadnju navalu prema vrhuncu. Voda ekspedicije mu je to najenergičnije zabranio.

29. lipnja postaje bijes monsuna sve jači. Svima je bilo jasno da ovaj put ne će doseći vrhunca. Trebali su još samo 8 uzastopnih lijepih dana. Ali bilo je sve uzalud.

Voda ekspedicije de Ségogne izdao je naredenje Neltneru i Allainu da evakuiraju gornje logore i da se uz svu moguću opreznost odmah povuku do početnog logora.

1. srpnja. Vrijeme je jučer bilo tako užasno da se Neltner, Dendon i Charignon uz sve naprezanje nisu mogli povući. Istom su se danas uspjeli spustiti do logora IV. Prilike su u planini bile vrlo ozbiljne. Trebalo se je bojati nesreća prilikom silaženja. Lavine se kotrljavaju odasvud. Neprestana tutnjava lavina ispunja nosače velikim strahom. Neltnerova je grupa ipak uspjela da evakuira i logor IV.

U 16 sati toga dana stiže Ichac bez daha u početni logor i javi da su dva nosača smrtno stradala. Allain i Leininger bili su prvi na mjestu nesreće. Izvukli su iz snijega nosače žive, ali žestoko isprebijane. Silazeći iz logora III. poskliznuše se na svježem snijegu te tako stvorile lavinu koja ih je onda povukla za sobom. Poput bolida padali su nekih 700 m, proletjeli pokraj logora II. i zaustavili se tek na podnožju ledenika. Neltner, Charignon i Dendon silazili su također oprezno i polagano prema logoru I. Pred njima su se rušile ogromne lavine. Kod nekih nosača nestalo je posvema pouzdanje i strpljivost, tako da je trebalo i po 100 m užeta za jedan siguran slaz ili prelaz. 2. srpnja sišla je Neltnerova grupa do logora I. U gornjim logorima više nema nikoga.

Tako se je ekspedicija svršila poradi toga, što je monsun te godine oduševio rano nastupio. Nekoliko sedmica prije francuske ekspedicije doživjeli su alpinisti na Mt. Everestu isto iznenadenje.

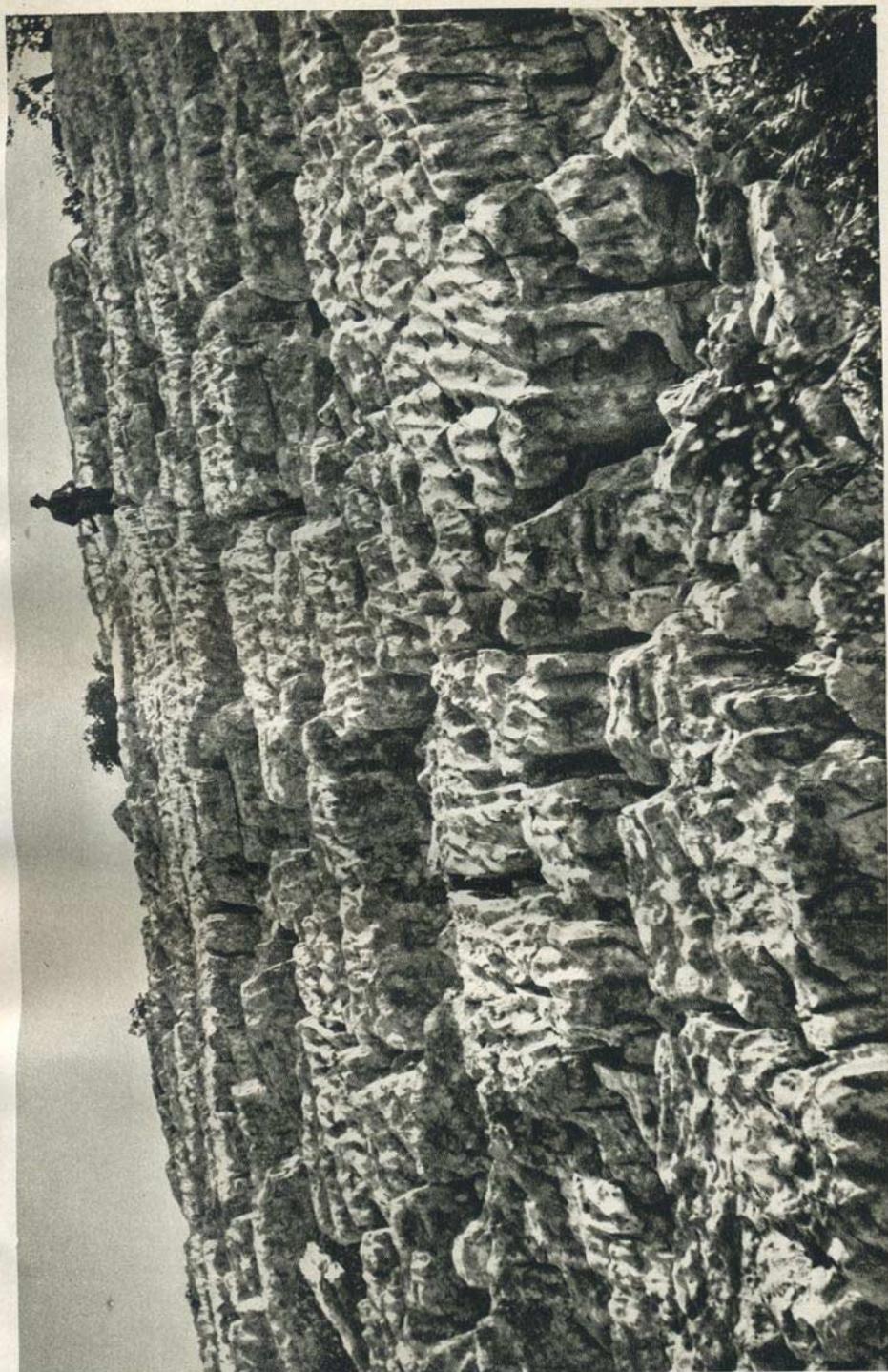

FOTO: DR. J. POLJAK

ŠKRAPE NA ZAP. STRANI PLANE U VEL. KAPELI

